

3 KRONIKA7I

2023

IZ ZGODOVINE ILIRSKE BISTRICE

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 3 – Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2024

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi:

Občina Ilirska Bistrica

OBČINA
ILIRSKA
BISTRICA

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Ilirska Bistrica v 70. letih 20. stoletja. Pogled na stavbe današnjega sodišča, banke, občine in pošte / Ilirska Bistrica in the 1970s. View of the buildings of today's courthouse, bank, municipality and post office (hrani /kept by: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).

Na zadnji strani/ Back cover: Vitraž na Gregorčičevi 15 v Ilirski Bistrici z grbom Ilirske Bistrice ter zastavami Avstro-Ogrske in Avstrijskega primorja, domnevno 70. leta 19. stoletja. Heraldične barve niso povsem točne. / Stained glass window at 15 Gregorčičeva Street in Ilirska Bistrica with the coat of arms of Ilirska Bistrica and the flags of the Austro-Hungarian Empire and the Austrian Littoral, presumably from the 1870s. Heraldic colours are not entirely accurate (foto / Photo: Marjan Krebelj).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ilirska Bistrica)(082)

IZ zgodovine Ilirske Bistrice / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2023. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 71, št. 3)

ISBN 978-961-6777-32-2
COBISS.SI-ID 169613571

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ilirska Bistrica – dva kraja, ena zgodovina 445
	Ilirska Bistrica. Two places, one history 447
Boris Golec:	Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg 449
Vanja Kočevar:	Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke 471
Vanja Kočevar:	Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728 489
Damir Tulić, Mario Pintarić:	Altaristička i kiparska oprema župne crkve svetog Petra u Ilirskoj Bistrici 519
Igor Gardelin:	Plemiška rodbina Porcia in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem 535
Boris Golec:	Dvorec Trnovo – tri razrešene neznanke: nastanek, izginotje in lokacija 561
Boris Golec:	Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici 575
Aneja Rože:	Spominska obeležja Dragotinu Ketteju od pesnikov smrti do stote obletnice njegovega rojstva.....591
Bogdan Kolar:	Začetki ustanove notredamskih sester v Trnovem 611
Nejc Bratina:	Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem 623
Emilija Kastelic:	Arhitektura občine Ilirska Bistrica in okolice v obdobju fašizma 631
Eda Belingar:	Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici 643
Urška Godina:	Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem. Umetniška dela v cerkvah na Ilirskobistriškem 657
Irena Uršič:	Možje in fantje z Ilirskobistriškega v italijanski vojaški suknji. Med imeni pobeglih in mrtvih ter spomini preživelih 679
Klemen Kocjančič:	Vojaške operacije v času nemške okupacije Ilirske Bistrice in okolice med drugo svetovno vojno.....703
Denis Cerkvenik:	Zaključni boji v okolici Ilirske Bistrice ob koncu druge svetovne vojne.....717
Tjaša Jakop:	Opis govora vasi Jelšane.....727

Jubilej

Vojko Čeligoj, raziskovalec ilirskobistriških korenin in skozi desetletja kronist bistriškega vsakdana s fotografskim aparatom v roki (<i>Dragica Jaksetič</i>) 735
--

Ocene in poročila

Janez Bilc: Kronika fare trnovske na Notranjskem (<i>Bogdan Kolar</i>).....	737
Vlasta Beltram: Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno (<i>Klemen Kocjančič</i>)	738

Vanja Kočever

dr., znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: vanja.kocevar@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-1177-2319

Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728

IZVLEČEK

Ko je cesar Karel VI. leta 1728 sprejel dedne poklonitve notranjeavstrijskih dežel Štajerske, Koroške, Kranjske, Goriške, Gradiške ter pristanišč Trsta in Reke, je na poti med Postojno in Reko v nočeh s 14. na 15. ter z 18. na 19. september prenočil v Trnovem, danes delu Ilirske Bistrice. Za rekonstrukcijo cesarjevega potovanja in postankov na širšem področju občine Ilirska Bistrica so ključni zlasti trije viri, in sicer ceremonialni protokol, ki ga brani Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju, publikacija o kranjski dedni poklonitvi, ki jo je leta 1739 objavil Karl Seyfrid Perizhoffer, in potopis, ki ga je po letu 1735 pripravil Johann Adam von Heintz. Na podlagi slednjega vemo, da je cesar prenočeval v trnovskem župnišču ter da je imel kraj v tistem času težave s preskrbo z vodo, ki jo je bilo treba s čebri prinašati iz Bistrice.

KLJUČNE BESEDE

Karel VI., dedna poklonitev, cesarjevo potovanje 1728, Notranja Avstrija, Trnovo, trnovsko župnišče, Ilirska Bistrica, Johann Adam von Heintz, Karl Seyfrid Perizhoffer von Perizhoff auf Ehrenhaimb

ABSTRACT

**TRNOVO PARISH HOUSE AS A LODGING FOR EMPEROR CHARLES VI ON HIS WAY
TO RECEIVE THE ACTS OF HEREDITARY HOMAGE (ERBHULDIGUNGEN)
OF THE INNER AUSTRIAN PROVINCES IN 1728**

In 1728, Emperor Charles VI received the acts of hereditary homage (Erbhuldigungen) from the Inner Austrian provinces of Styria, Carinthia, Carniola, Gorizia and Gradisca, and from the ports of Trieste and Rijeka. On his way between Postojna and Rijeka, the emperor spent the night of 14 to 15 September and again the night of 18 to 19 September in Trnovo, today a part of Ilirska Bistrica. Three sources are particularly important for the reconstruction of the emperor's journey and his stops in the wider area of the present-day municipality of Ilirska Bistrica, namely, the Ceremonial Protocol, preserved in the House, Court and State Archives in Vienna, the publication on the Carniolan Act of Hereditary Homage of 1739 by Karl Seyfrid Perizhoffer, and a travelogue written after 1735 by Johann Adam von Heintz. From the following source we know that the emperor spent both nights in the Trnovo parish house and that at that time the town had problems with water supply, which had to be fetched in buckets from the Bistrica River.

KEY WORDS

Charles VI, act of hereditary homage (Erbhuldigung), emperor's journey 1728, Inner Austria, Trnovo, parish house of Trnovo, Ilirska Bistrica, Johann Adam von Heintz, Karl Seyfrid Perizhoffer von Perizhoff auf Ehrenhaimb

Uvod

Razprava obravnava dva postanka cesarja Karla VI. v Trnovem, danes delu Ilirske Bistrice, v dneh med 14. in 15. ter 18. in 19. septembrom 1728, ki ju je vladar opravil v okviru svojega dednopoklonitvenega potovanja po notranjeavstrijskih deželah. Poleg tega prispevek cesarjevo navzočnost na območju današnje občine Ilirska Bistrica postavlja v širši zgodovinski kontekst obdobja vladanja »zadnjega« moškega Habsburžana ter rekonstruira načrtovanje poti, priprave dunajskega dvora in kranjskih deželnih stanov nanjo, pa tudi njen potek. Posebna pozornost je posvečena Karlovemu potovanju med Postojno in Reko, ki je botrovalo njegovemu obisku Trnovega, podobi Bistriškega v sočasnih virih in trnovskemu župnišču, kjer je cesar dvakrat prenočil.

Kot glavni vir za predstavitev priprav dunajskega dvora na notranjeavstrijske dedne poklonitve leta 1728 je razpravi služil Ceremonialni protokol št. 14 (1728–1731), ki ga hrani Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju.¹ Poleg tega se opis potovanja med Postojno in Reko z obravnavanimi postankoma v Trnovem opira zlasti na opis cesarjevega potovanja *Erb-Huldigungs-Actus in Inner-Oesterreich*,² ki ga je po letu 1735 pripravil dvorni knjigovodja Johann Adam von Heintz. Čeprav je omenjeno poročilo sekundarni vir, ki je za nameček nastal z vsaj sedemletno časovno distanco, Heintzev potopis po drugi strani od vseh do zdaj znanih virov prinaša največ podatkov o cesarjevem potovanju po Bistriškem.

Kot nepogrešljiv vir informacij o pripravah nastanitev, preskrbe, priprege in cestne infrastrukture je služila publikacija *Erb-Huldigungs Actus im Hertzogthum Crain*, ki jo je po naročilu kranjskih deželnih stanov leta 1739 izdal stanovski registrator Karl Seyfrid Perizhoffer pl. Perizhoff auf Ehrenhaimb. Za razliko od zgoraj naštetih virov dvorne provenienice Perizhofferjev opis prinaša uradni pogled kranjskih deželnih stanov na dedno poklonitev Karlu VI. in njegovo potovanje po Kranjskem. Poleg tega je kranjski stanovski registrator svojemu opisu dodal objavo devetinsedemdesetih virov, nanašajočih se na obravnavano temo.³

Dedne poklonitve Karlu VI. leta 1728 so tudi prvi umestitveni obredi vladarjev v notranjeavstrijskih deželah, o katerih je poročalo sočasno časopisje. Zato se študija opira tudi na dunajski časnik *Wienerisches Diarium*, čeprav ta cesarjevega postanka v Trnovem ne omenja.⁴ Sočasna podoba Bistriškega temelji zlasti na popisu kranjskih cest iz leta 1713,⁵ potopisu Johanna Georga Keyßlerja, ki je leta 1730 obiskal obravnavane kraje,⁶ ter spisovnem in kartografskem gradivu t. i. jožefinske vojaške izmere, objavljenem v zbirki *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804)*.⁷ Pri kartografskem gradivu velja navesti še *Krajepisni zemljevid Kranjske* Janeza Dizme Florjančiča pl. Grienfelda iz leta 1744⁸ ter zemljevid komercialne ceste med Postojno in Reko Leopolda Lieberja iz okrog leta 1780.⁹

Za ključni vir informacij o trnovskem župnišču, današnjem sedežu župnije Ilirska Bistrica, se je izkazal zlasti 6. zvezek serije publikacij Majde Smole *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol.–1747*.¹⁰ V prihodnje raziskave bo treba vključiti tudi vire stanovske in vicedomske provenienice v Arhivu Republike Slovenije, dnevnik cesarja Karla VI., ki ga hrani Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju, čeprav se na podlagi dozdajšnjih objav iz tega vira zdi manj verjetno, da bi cesar o svojem potovanju po Bistriškem, če sploh, zapisal daljšo notico,¹¹ pa tudi sočasni graški časnik *Posttägliche Grätzerisch Ausfliegender Mercurius*.¹² Dednopoklonitveno potovanje Karla VI. je na Kranjskem zapustilo tudi nekaj materialnih sledov, vendar se nobeden ne nanaša na cesarjevo bivanje v Trnovem.¹³

Glede stanja raziskav kaže poudariti, da sta tako starejše kot mlajše slovensko in avstrijsko zgodovinske prispevala več študij o potovanju Karla VI.

⁴ *Wienerisches Diarium*, Num 82, 13. 10. 1728; Num. 83, 16. 10. 1728.

⁵ Gl. točki 21. Od Ribnice in Loža do Jurišča in naprej do Trnovega in 23. Od Postojne do Trnovega ali Bistrice v: SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a). O tem gl. Holz, *Cestne povezave*, str. 497–498.

⁶ Keyßler, *Neueste Reisen*. O tem gl. Shaw, *Foreign*, str. 61–62; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 318–338; Holz, *Cestne povezave*, str. 509.

⁷ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3 (Opisi 3, Karte 3).

⁸ Florjančič, *Deželopisna karta*, Sekcija 8.

⁹ Za dodatne podatke o zemljevidu gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*.

¹⁰ Smole, *Vicedomski urad*, 6. del.

¹¹ O dnevnih zapisih Karla VI. gl. Redlich, *Die Tagebücher*; Seitschek, *Die Tagebücher*; isti, *Person*, str. 33–34 z navedbo relevantne literature; isti, *Die Erbholdigungsreise*, str. 68–73.

¹² O tem gl. Golob, *Mediale Reflexionen*, str. 9–22.

¹³ Med materialno zapuščino potovanja Karla VI. po Kranjskem lahko štejemo dvoglavga orla, ki je nekdanje krasil fasado ljubljanske mestne hiše in ga danes hrani Narodni muzej Slovenije, cesarjevo marmorno poprse, ki ga je po naročilu ljubljanskega magistrata izdelal znameniti kipar beneškega rodu Francesco Robba, ter obeliska na Ljubelju. O tem gl. Koblar, *Cesta*, str. 222–226; Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 69–74, 188, 269; Pokrajac Iskra, *Stenske poslikave*; Kočevar, *Ljubljana*, str. 295–301.

¹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218r–218v, 221r–221v. Vir je v elektronski obliki dostopen na spletu. O tem gl. Hengerer, *Die Zeremonialprotokolle*.

² Celoten naslov: *Erbhuldigungs-actus in Inner-Österreich, idem Steuer, Kärnthen, Crain, Görz, Triest und Fiume. Wie solcher anno 1728 ibro röm[ischen] kay[sarlichen] in Hispanien auch zu Hungarn und Boheim könig[lichen] may[estät], ertzherzogen zu Österreich Carolo sexto etc. etc. alß erblandes fürsten und herrn herrn von denen gesambten ständen nach alten löbl[ichen] gebrauch und herkommen praestiret und abgeleget worden*. Podatki in transkripcije v tej študiji temeljijo na izvorniku rokopisa, ki ga hrani Avstrijski državni arhiv (AT ÖStA/FHKA SUS HS 0101), dva primerka sicer hrani tudi Zbirka rokopisov in starih tiskov Avstrijske nacionalne biblioteke (ÖNB, HAN, Cod. Ser. n. 2705 (non vidi)).

³ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*.

po notranjeavstrijskih deželah, zlasti študije Simona Rutarja, Antona Koblarja, Wilhelma Rauscha, Danniele Hahn, Eve Holz, Štefana Seitschka in Julijane Visočnik. Poleg tega je v zadnjih desetletjih opazno ponovno zanimanje raziskovalcev za same dedne poklonitve,¹⁴ za področje nekdanjih notranjeavstrijskih dežel gre omeniti zlasti raziskave Donatelle Porcedda, že omenjenih Hahnove in Seitschka, pa tudi Susane Gmoser, Petra Maté in avtorja tega prispevka. Za zgodovino Trnovega v obravnavanem obdobju so še vedno merodajne študije Vlada Valenčiča in *Kronika fare trnoveke* Janeza Bilca.

Dedna poklonitev: Karel VI. in njegovi umestitveni obredi

Dedna poklonitev ali dedni poklon, kot ta umestitveni obred imenuje slovensko zgodovinoisje (nem. *Erbhuldigung*, lat. *actus homagii*, it. *atto d'omaggio*), je pomenila inavguracijo novega deželnega kneza, javno priznanje njegove vladarske oblasti in prisego zvestobe s strani politične elite dežele, združene v korporaciji deželnih stanov, z njo pa je bila običajno povezana tudi vladarjeva potrditev stanovskih svoboščin in privilegijev.¹⁵ Štajerski deželni stanovi so uživali celo posebno pravico, da jim je ob dedni poklonitvi pred njihovo obljubo zvestobe novi deželni knez s telesno prisego moral zagotoviti spoštovanje njihovih svoboščin. Čeprav je to določilo štajerskega prava nekaj časa veljalo tudi v sosednjih deželah Koroški in Kranjski, so se morali kranjski stanovi ob zadnjih dveh poklonitvah zadovoljiti z zaščitnim pismom.¹⁶

Medtem ko je imela dedna poklonitev nekaj skupnih značilnosti s kronanjem, kot na primer umestitev novega vladarja, vzajemno prisego ali zaobljubo med vladarjem in podložniki oziroma stanovi ter sklepni banket, se je od kronanja tudi pomembno razlikovala. Kronanje je bilo namreč vsaj v katoliških deželah primarno cerkvena ceremonija, ki po katoliški liturgiji poteka v okviru sv. maše v cerkvi, običajno katedrali. Dedna poklonitev je bila na drugi strani primarno pravno dejanje, izvršeno v dvorani vladarjeve rezidence, čeprav so se njeni udeleženci pred poklonitvijo udeležili slovesne sv. maše v čast sv. Duhu in po prisegah v kapeli intonirali *Te Deum laudamus*.¹⁷ Poleg tega dedna poklonitev ni poznala položitve krone na vladarjevo glavo.¹⁸

Karla VI. (1685–1740), cesarja, čigar umestitvene obrede proučuje ta razprava, danes pomnimo zlasti kot očeta znamenite vladarice Marije Terezije (1717–1780). Kot mlajši sin cesarja Leopolda I. (1640–1705) je bil sprva predviden za nasledstvo Španije, kjer se je kot Karel III. v nasledstveni vojni boril proti bourbonskemu tekmecu Filipu V., dokler ga ni v Kataloniji dosegla vest, da je 17. aprila 1711 na Dunaju preminil njegov starejši brat, cesar Jožef I. (1678–1711), ki ni zapustil moškega potomca, ampak samo dve hčeri.¹⁹ Na zahtevo dunajskega dvora je 27. septembra istega leta zapustil Španijo in oblegano Barcelono, kjer je regentstvo prevzela njegova soproga Elizabeta Kristina.²⁰

Ko se je Karel 12. oktobra 1711 izkrcal v Liguriji, so ga volilni knezi v Frankfurtu na Majni izvolili za cesarja.²¹ Po daljšem postanku v Milanu je izvoljeni cesar prispel v Innsbruck, kjer se je s svetovalci pokojnega brata in 24. novembra 1711 sprejel tirolsko dedno poklonitev. Konec leta, natančneje, 22. decembra, je bil naposled v Frankfurtu tudi kronan za cesarja kot Karel VI., s čimer sta bili prvič po 155 letih, odkar je leta 1556 odstopil Karel V., v rokah ene osebe vsaj nominalno združeni cesarska in španska kraljeva krona.²² Januarja 1712 je novi cesar po osmih

¹⁴ Dedne poklonitve so bile več pozornosti zgodovinoisja deležne zlasti do konca prve svetovne vojne, po drugi svetovni vojni pa je interes zanje za več desetletij zamrl. Za štajerske dedne poklonitve gl. Leitner, *Die Erbhuldigung*, str. 129–133; Mell, *Grundriß*; Hirsch, *Die Erbhuldigungen*; za koroške: Puntschart, *Herzogseinsetzung*; za kranjske: Legat, *Erbhuldigung*; Dimitz, *Geschichte*; Fabjančič, *Zgodovina*; za goriske: Morelli di Schönfeld, *Contea di Gorizia*; za tržaške: Löwenthal, *Geschichte*, Erster Theil.

¹⁵ Prim. različne definicije dednih poklonitev Rohr, *Einleitung*, (III. Theil, VII. Capitul, § 1), str. 657–658; Leitner, *Die Erbhuldigung*, str. 98; Mell, *Grundriß*, str. 143; Holenstein, *Die Huldigung*, str. 9; Strohmeier, *Svoboda politike*, str. 89–90. Gl. tudi Seitschek, *Die Länder*, str. 98; isti, *Legitimizing Power*, str. 35–38, 46–53. Dedna poklonitev je bila zapovrh precejšnja posebnost srednje Evrope oziroma habsburške sestavljene monarhije, čeprav je imela nekaj vzporednic drugod po Evropi (Strohmeier, *Vom Widerstand*, str. 219; Maté, *The Care*, str. 34–40).

¹⁶ Deželnoknežja dolžnost do telesne prisege je izvirala iz privilegijske listine kralja Rudolfa I. za štajerske ministeriale iz leta 1277 (Mell, *Grundriß*, str. 145–146, op. 724). Z izstavitvijo dveh privilegijev Albrehta II. za Koroško in Kranjsko leta 1338 je štajersko deželno pravo postalo vir subsidiarnega prava v teh deželah in jima posredno dalo tudi to pravico (Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 200–201), ki pa je vsaj na Kranjskem veljala le, če je bila podprta z realno politično močjo stanov. Ob zadnjih dveh dednih poklonitvah Leopoldu I. (1660) in Karlu VI. (1728) v Ljubljani so se kranjski stanovi zastran cesarskega dostojanstva vladarjev pravici do njune telesne prisege odrekli in se zadovoljili z reverzom oziroma za-

ščitnim pismom (Valvasor, *Die Ehre*, X, str. 382; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 41, Num. 77, str. 205–207; Kočevár, Ljubljana, str. 290).

¹⁷ Maté, *The Care*, str. 30; Klezath, *Die heilige Krone*, str. 158.

¹⁸ Medtem ko so kronanje potekala na ravni cesarstva in kraljevin, so (nad)vojvodine in poknežene grofije poznale dedne poklonitve. Izmed habsburških dednih dežel, ki niso imele statusa kraljevin, so tri – Štajerska, Tirolska in Spodnja Avstrija – imele tudi svoje »koronete« ali »(nad)vojvodske klobuke« (Diem, *Die Symbole*, str. 169–173), vendar so od teh le spodnjeavstrijske regalije dejansko uporabljali pri dednih poklonitvah, kot je 1. maja 1728 ugotavljala tretja dvorna konferenca (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 83v), o kateri bo govor v nadaljevanju.

¹⁹ Schreiber, *Habsburger*, str. 59. o Karlovi notici glede bratove smrti gl. Redlich, *Die Tagebücher*, str. 146.

²⁰ *Die Kaiser*, str. 588; Mikoletzky, Hofreisen, str. 267; Vokáčová, *The Bohemian Coronation*, str. 145.

²¹ Arneth, Karl VI. *Allgemeine Deutsche Biographie* (21. 7. 2023); *Die Kaiser*, str. 587–588; Seitschek, *Die Länder*, str. 94.

²² Braubach, Karl VI. *Neue Deutsche Biographie* (19. 7. 2023);

Johann Gottfried Auerbach: portret cesarja Karla VI. iz leta 1735, olje na platnu (Wikimedia Commons).

letih odsotnosti ponovno prispel na Dunaj in bil 22. maja v bližnji Bratislavi okronan kot apostolski ogrski kralj Karel III.,²³ čemur je 8. novembra 1712 na Dunaju sledila poklonitev spodnjeavstrijskih dežel-nih stanov.²⁴

Nemara so nadaljevanje umestitvenih obredov prekinile zunanje vojne,²⁵ saj je bil edini tovrstni dogodek v naslednjih enajstih letih²⁶ kronanje cesarjeve soproge Elizabete Kristine za ogrsko kraljico

v Bratislavi 18. oktobra 1714.²⁷ Medtem je Karlovo nasledstvo španske krone doživelo težak udarec, ko so habsburški zavezniki 11. aprila 1713 v Utrechtu s Francijo sklenili mir in priznali Filipa V. za vladarja Španije ter njenih kolonij pod pogojem, da ne bo prišlo do združitve med Španijo in Francijo. Karel VI. in državni zbor v Regensburgu sta takšen sporazum zavrnila, cesar pa je že 19. aprila razglasil pragmatično sankcijo, ki je določala nedeljivost habsburških dednih dežel in njihovo dedovanje po načelu primogeniture znotraj moške linije dinastije, ob izumrtju slednje pa je dopuščala tudi žensko nasledstvo.²⁸

Slab finančni položaj in bližajoča se nova vojna proti Osmanom sta Karla VI. naposled prisilila v popuščanje pri vprašanju španskega nasledstva. Z mirom, sklenjenim z Burboni 7. marca 1714 v Rastattu, je cesar iz španske dediščine pridobil Špansko (od tedaj dalje Avstrijsko) Nizozemsko, Lombardijo z Mantovo, Neapelj in Sardinijo, s čimer je Habsburška monarhija postala dominantna sila v Italiji in pridobila skromno vojaško mornarico.²⁹ Kljub temu se cesar *de iure* ni odpovedal naslovu španskega kralja in ga je še naprej uporabljal v svoji uradni titulaturi.³⁰ Kljub napetosti, ki je ostala v odnosu med Habsburžani in Bourboni, je 7. septembra 1714 mir s Francijo sklenilo tudi Sveto Rimsko cesarstvo.³¹

Poleg tega bi počasnemu napredovanju sprejemanja umestitvenih obredov lahko botroval upad njihovega pomena po koncu konfesionalnih bojev.³² Petr Maťa je namreč opozoril, da je Moravska v času Leopolda I. kot prva med habsburškimi deželami izgubila dedno poklonitev.³³ Pri Leopoldovem starejšem sinu Jožefu I. pa je opazna splošna težnja k opuščanju umestitvenih obredov, poleg tega tudi stanovi dednih dežel, z izjemo koroških in šlezjskih, niso vztrajali pri njihovem izvajanju.³⁴ Cesar Jožef I. je bil tako

²⁷ Cesarica soproga je bila za ogrsko kraljico kronana po povratku iz Barcelone, po koncu španske nasledstvene vojne. Holčík, *Krönungsfeierlichkeiten*, str. 12, 37; Seitschek, *Die Länder*, str. 94; isti, *Legitimizing Power*, str. 61.

²⁸ *Die Kaiser*, str. 589; Seitschek, *Die Pragmatische Sanktion*, str. 235–239; Brückmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 184–185. O sprejemu pragmatične sankcije s strani kranjskih stanov gl. Radics, »Die pragmatische Sanction«.

²⁹ Schreiber, *Habsburger*, str. 79; Braubach, Karl VI. *Neue Deutsche Biographie* (19. 7. 2023); Seitschek, *Geschichtlicher Abriss*, str. 41–48, 51–53.

³⁰ Vokáčová, *The Bohemian Coronation*, str. 145. Tako so ga naslavljali tudi slovesni napisi, ki so cesarja pozdravljali na Kranjskem ob njegovem potovanju skozi deželo leta 1728 (Kočevár, Ljubljana, str. 295).

³¹ *Die Kaiser*, str. 589–590.

³² Strohmeier, *Vom Widerstand*, str. 241; isti, *Svoboda*, str. 151; Seitschek, *Die Länder*, str. 98.

³³ Čeprav je Leopold I. kot prvi Habsburžan izpustil moravsko dedno poklonitev, je po drugi strani kot prvi habsburški cesar osebno sprejel dedne poklonitve notranjeavstrijskih dežel in uvedel nov umestitveni obred v Trstu, kjer tega poprej niso poznali. O tem gl. Maťa, *The Care*, str. 42–43.

³⁴ Maťa, *The Care*, str. 43–45; Vokáčová, *The Bohemian Coronation*, str. 147–148; Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 37, 61. Jožef I., denimo, ni bil kronan niti za češkega kralja, kar

Mikoletzky, Hofreisen, str. 267; Schreiber, *Habsburger*, str. 59; *Die Kaiser*, str. 587–588; Seitschek, *Die Länder*, str. 94, 97.

²³ Holčík, *Krönungsfeierlichkeiten*, str. 12, 36–37; *Die Kaiser*, str. 587; Hende, *The Hungarian Coronations*; Mikoletzky, Hofreisen, str. 267, op. 7; Seitschek, *Die Länder*, str. 94; *Prinz Eugen*, št. 2.7, 2.8, str. 81.

²⁴ Náduvar, *Kaiser Karl VI. (non vidi)*; Schreiber, *Habsburger*, str. 59; Mikoletzky, Hofreisen, str. 267; Gmoser, *Die Erbholdigungen*, str. 102–110; *Prinz Eugen*, št. 2.14, str. 86.

²⁵ Vojne kot razlog za prekinitev umestitvenih obredov med drugim navaja Mikoletzky, Hofreisen, str. 267. O tem gl. Seitschek, *Geschichtlicher Abriss*, str. 38–53.

²⁶ Enajstletni premor v izvajanju obredov umestitve se nanaša zgolj na habsburške dedne dežele, ki jih je nemška veja dinastije posedovala že pred špansko nasledstveno vojno. Dedne poklonitve v Španski oziroma Avstrijski Nizozemski, pridobljeni po miru v Rastattu leta 1714, so večinoma potekale leta 1717 (Van Gelder, *Inaugurations*, str. 173–176, 182; Maťa, *The Care*, str. 45–47; Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 62).

kronan »zgolj« za ogrskega kralja leta 1687 v Bratislavi in za rimskega kralja leta 1690 v Augsburgu, po očetovi smrti leta 1705 pa je sprejel dedno poklonitev spodnjeavstrijskih stanov na Dunaju, kar je bila edina dedna poklonitev, ki jo je sprejel v svoji kratki, šestletni vladavini.³⁵

Opuščanju dednih poklonitev pod Jožefom I. bi lahko poleg kratkosti njegove vladavine botrovalo pomanjkanje finančnih sredstev v času španske nasledstvene vojne.³⁶ Poleg tega so spodnjeavstrijske dedne poklonitve v tem času prevzele vlogo prvih javnih ceremonij po nastopu oblasti novega vladarja,³⁷ William Godsey pa jim pripisuje tudi naddeželni pomen.³⁸ Pod vladavino Karla VI. so dedne poklonitve nato doživele začasen preporod, vendar so jih pozneje pod Marijo Terezijo in Jožefom II., z izjemo Spodnje Avstrije, v dednih deželah prenehali izvajati.³⁹ Po ocenah Petra Maťa ne vemo, ali je bilo izpuščanje dednih poklonitev, ki se je začelo z moravsko izjemo Leopolda I. in pozneje v nekaterih deželah postalo splošna praksa, zgolj posledica naključij in finančnih primanjkljajev ali rezultat načrtne dinastične politike.⁴⁰

Na vrnitev dednih poklonitev v času Karla VI. je vplivalo več dejavnikov. Leta 1717 so njegovi namestniki sprejeli večino umestitev na teritorijih Avstrijske Nizozemske,⁴¹ češko kronanje je prišlo na vrsto leta 1723, dvanajst let po Karlovem prevzemu oblasti v dednih deželah.⁴² Pet let pozneje, leta 1728, je cesar

sprejel dedne poklonitve notranjeavstrijskih dežel.⁴³ Temu potovanju je po ocenah Stefana Seitschka botrovalo več razlogov, med drugim strah, da bi notranjeavstrijski fevdi postali dedni, saj je zadnja poklonitev teh dežel potekala leta 1660.⁴⁴ Poleg tega se je dvor nadejal blagodejnega vpliva menjave zraka na cesaričino zdravje.⁴⁵ Naposled je cesar 10. septembra 1732 vračajoč se iz Karlovih Varov in Prage v Linzu sprejel še dedno poklonitev Zgornje Avstrije.⁴⁶

Poleg tega Seitschek domneva, da »zamude« pri sprejemanju dednih poklonitev oziroma vseh umestitvenih obredov, ki so se začele pojavljati v 18. stoletju, kažejo tudi na upadanje pomena tovrstnih umestitvenih obredov. Leopold I. je notranjeavstrijske dedne poklonitve namreč sprejel leta 1660, »le« tri leta po prevzemu oblasti, Jožef I. jih sploh ni sprejel,⁴⁷ Karel VI. pa šele sedemnajst let po prevzemu krmila nemške veje dinastije.⁴⁸ Kot je »zadnji pravi« Habsburžan 20. marca 1728 zapisal v svojem dednopoklonitvenem patentu, namenjenem kranjskim deželnim stanovom, mu vse od prevzema oblasti, kar se je zgodilo »že davno«, čas in zaporedje dogodkov do zdaj nista dovoljevala, da bi sprejel običajno dedno poklonitev v svoji ljubi vojvodini Kranjski.⁴⁹

Seitschek na podlagi študije koroške dedne poklonitve Karlu VI. opaža tudi težnje po poenotenju umestitvenih obredov, ki se jim naposled ni mogel več upreti niti starodavni obred ustoličevanja koroških vojvod. Obred se je namreč leta 1660 z Gospodstva polja dokončno umaknil v koroško deželno hišo v Celovcu, kjer sta dedni poklonitvi koroških

so habsburški prestolonasledniki nekaj opravili *vivente praedecessore*.

³⁵ Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 61; Holčík, *Krönungsfeierlichkeiten*, str. 12, 34–36; *Die Kaiser*, str. 580; Godsey, *Herrschaft*, str. 145–151 (non vidi); Maťa, *The Care*, str. 43–45; *Prinz Eugen*, št. 2.6, str. 81; št. 2.12, str. 84–85; Gmoser, *Die Erbhuldigungen*, str. 102–110. Spodnjeavstrijska dedna poklonitev Jožefu I. je sicer eden likovno boljše dokumentiranih umestitvenih obredov v habsburških dednih deželah. Gl. Gülich, *Erb-Huldigung*.

³⁶ Maťa, *The Care*, str. 43–45.

³⁷ Prav tam, str. 50.

³⁸ Godsey, *Herrschaft*, str. 150–152 (non vidi); navedeno po Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 61.

³⁹ Marija Terezija je 25. junija 1743 sprejela tudi zgornjeavstrijsko dedno poklonitev v Linzu, vendar je pri tem šlo tudi za anuliranje poklonitve, ki jo je tam 2. oktobra 1741 sprejel vladaričin nasprotnik v avstrijski nasledstveni vojni, bavarski volilni knez in poznejši cesar Karel Albreht (Kočevar, *Dedna poklonitev Avstrije*, str. 133–155; gl. tudi Maťa, *The Care*, str. 47–48).

⁴⁰ Maťa, *The Care*, str. 45.

⁴¹ Karel VI. je po svojih namestnikih med letoma 1703 in 1720 skupno sprejel inavguracije v desetih teritorijih habsburške Nizozemske, šest od teh leta 1717. O tem gl. Van Gelder, *Inaugurations*, str. 173–174, 176, 182–184 (Tabela 6.1); Maťa, *The Care*, str. 46; Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 62; *Prinz Eugen*, št. 2.2, str. 78–79.

⁴² Karel VI. je 4. septembra sprejel poklonitev čeških stanov in bil naslednjega dne, 5. septembra 1723, kronan za češkega kralja. Tri dni pozneje, 8. septembra, je bila za kraljico kronana še njegova soproga Elizabeta Kristina (*Die Kaiser*, str. 587; Berning, "Nach allem", str. 164–170). Vokáčová, *The Bohemian Coronation*, str. 147–150, kot glavni razlog za izvedbo češkega kronanja Karla VI. vidi zunanje politične izzive

habsburške dinastije, ki je bila brez moškega potomca ter soočena z bavarskimi in saskimi nasledstvenimi pretenzijami. Tozadevno naj bi češko kronanje s svojim visoko sofisticiranim simbolnim jezikom demonstriralo stabilnost habsburške vladavine. Gl. tudi Seitschek, *Die Länder*, str. 96; Mikoletzky, *Hofreisen*, str. 267; Redlich, *Die Tagebücher*, str. 146, 150; *Prinz Eugen*, št. 2.10, str. 82–83.

⁴³ O notranjeavstrijskih poklonitvah leta 1728 splošno gl. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*. Karel VI. je vse notranjeavstrijske dedne poklonitve, z izjemo gradiške, sprejel osebno, več o tem v nadaljevanju, gl. tudi Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 52–53, 59.

⁴⁴ Ob koncu koroške dedne poklonitve je Karel VI. dejansko podeljeval fevde (*Lebensvergabe*). Seitschek, *Die Länder*, str. 99–100, op. 24; 102; isti, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 52–53; isti, *Legitimizing Power*, str. 62. Gl. tudi AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 10v–12r.

⁴⁵ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 10r–10v; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 52–53; isti, *Legitimizing Power*, str. 62.

⁴⁶ Rausch, *Die Hofreisen*, str. 143–146; Mikoletzky, *Hofreisen*, str. 275, o poteku potovanja gl. str. 268–275. O stroških gl. str. 275–285; Maťa, *The Care*, str. 46–47; Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 45, 48, 49–50, 58, 62. Gl. tudi Seitschek, *Verhandlungssache?* (non vidi).

⁴⁷ Maťa, *The Care*, str. 43. O kranjski dedni poklonitvi Leopoldu I. leta 1660 gl. Valvasor, *Die Ehre*, X, str. 367–388, XI, str. 725.

⁴⁸ Seitschek, *Die Länder*, str. 98.

⁴⁹ Povzeto po izvirniku: *Wann nun seithero die Zeit/ und Läufe nicht wol zugegeben/ die hergebrachte gewöhnliche Erb-Huldigung in Unserem geliebten Hertzogthum Crain zu empfangen ...* (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 6, str. 87).

stanov sprejela Leopold I. leta 1660 in Karel VI. leta 1728, tradicionalni obred ustoličevanja pa se je *de iure* ohranil le na papirju. Deželna kneza, ki sta koroško dedno poklonitev kot zadnja sprejela na ozemlju dežele, sta koroškim stanovom namreč izdala zaščitni pismi, da izpust ustoličevanja ne bo obvezujoč za nadaljnje dedne poklonitve.⁵⁰

Ob koncu pregleda umestitvenih obredov Karla VI. kaže izpostaviti, da je na poznejše poklonitve pomembno vplivalo tudi vprašanje nasledstva.⁵¹ Potem ko so stanovi habsburških dednih dežel v zgodnjih dvajsetih letih 18. stoletja sprejeli pragmatično sankcijo, sta češko kronanje leta 1723 in notranjeavstrijsko dednopoklonitveno potovanje leta 1728 nemara ponudila priložnost, da je cesar stanovom predstavil svojo najstarejšo hčer Marijo Terezijo. Poleg tega, tako Seitschek, lahko Karlovo osebno prisotnost morda razumemo tudi kot znamenje njegove hvalenosti za sprejem pragmatične sankcije, ki je na posled utrčila vladarjeve vezi s stanovi.⁵² Za dedne poklonitve Mariji Tereziji pa je bilo še prezgodaj, saj se Karel VI. nikoli ni odpovedal upanju na moškega potomca.⁵³

Dedne poklonitve notranjeavstrijskih dežel Karlu VI.

Dunajski dvor se je na cesarjevo potovanje v notranjeavstrijske dežele začel pripravljati na začetku leta, in sicer je 15. februarja 1728 pri vrhovnem dvornem mojstru Rudolfu Sigmundu grofu Sinzendorfu potekala prva dvorna konferenca in vladarju naslednjega dne posredovala svoje mnenje, iz katerega izvememo, da je Karel VI. sklical omenjeni sestanek, ker so zdravniki menili, da bi si lahko cesarica po prestani težki bolezni s potovanjem in menjavo zraka povrnila zdravje.⁵⁴ Poleg tega so udeleženci konference cesarja opozorili na pomen sprejema notranjeavstrijskih dednih poklonitev, ker je od leta 1660, ko so se te dežele poklonile njegovemu očetu, minilo že veliko časa, in zaradi fevdnih zadev, saj je obstajala bojazen, da bodo nekateri fevdi sicer skrivoma postali dedni.⁵⁵

Druga dvorna konferenca je potekala 3. marca v hiši vrhovnega cesarskega hlevskega mojstra kneza Schwarzenberga in naslednjega dne sestavila mnenje o prihajajoči poti.⁵⁶ Med podatki, pomembnimi za to razpravo, velja omeniti cesarjevo odločitev, da bo sta od članov njegove ožje družine z njim do Gradca potovali le cesarica in nadvojvodinja Marija Terezija, poleg njiju pa še cesarjev bodoči zet, lotarinski princ Franc Štefan, ki naj bi v štajersko prestolnico pripotoval s pošto in tam ostal.⁵⁷ Kot bomo videli v nadaljevanju, je v tej točki prišlo do spremembe, saj se je lotarinski princ pozneje pridružil cesarju na poti do jadranske obale. V obravnavanem dokumentu se tudi prvič pojavi cesarjeva želja po potovanju na Reko, ki je botrovala njegovima obiskoma v Trnovem.⁵⁸

Konferenca je še predlagala, naj v notranjeavstrijske dežele pošljejo enega komornega in tri dvorne furije ter po enega uslužbenca iz urada vrhovnega dvornega hlevskega mojstra in iz dvorne kuhinje z nalogo, da poiščejo primerne kraje za dnevne in nočne postanke ter primerne prostore za bankete v deželnih glavnih mestih, čemur je pritril cesar. Tem dvornim uradnikom so nato izdali potrebne ukaze za deželne gosposke, kjer so opravljali terensko delo.⁵⁹ Poleg tega gre izpostaviti skrb dvora, da v deželah, ki jih bo obiskal cesar, ne bi prišlo do draginje živil in furaže, saj je bil dvor zaradi številčnosti članov, vojaškega spremstva in konj velik porabnik.⁶⁰ Cesar je v svoji resoluciji k mnenju konference izrazil željo, da se potovanje, kjer je to mogoče, pospeši.⁶¹

Za nadaljnje izvajanje te razprave je pomembna zlasti instrukcija, izstavljena 10. marca za dvorne uradnike,⁶² ki so v skladu z zgoraj omenjeno cesarjevo odločitvijo morali odpotovati v notranjeavstrijske dežele ter tam poiskati primerne prostore za cesarjeve opoldanske in nočne postaje. Pri izbiri postaj so

ferenz gutachten die kay[serliche] reys in die innerösterreichische provinzen und dortige erbhuldigungen betreffend, Wienn den 16. ten februarii 1728 je v dveh izvornikih (prvi je koncept, drugi čistopis) ohranjeno v: AT ÖStA/HHStA OMeA ÄZA, Ktn. 34, fol. 1r–48v, 51r–59r. O tem gl. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 52.

⁵⁰ Seitschek, *Die Länder*, str. 101, 103. Gl. tudi Puntchart, *Herzogseinsetzung*, str. 128–130.

⁵¹ Godsey, *Herrschaft*, 149; Van Gelder, *Eighteen- and Nineteenth-century*, str. 9; Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 62; Seitschek, *Verhandlungssache*, 199–200 (non vidi).

⁵² Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 62; prim. Vokáčová, *The Bohemian Coronation*, str. 147–150, ponuja pregled starih in novih razlag.

⁵³ Seitschek, *Legitimizing Power*, str. 63. O Karlovih upih na moškega potomca gl. Redlich, *Die Tagebücher*, str. 144.

⁵⁴ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 9v–10v. V ceremonialnem protokolu pozneje izvememo, da je bila cesarica zaradi težje bolezni skoraj pet mesecev, od 24. novembra 1727 do 22. aprila 1728, nepokretna (prav tam, fol. 70r). O tem gl. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 51–54.

⁵⁵ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 11r–12r. Povzetek celotnega mnenja prve dvorne konference gl. prav tam, fol. 9v–17v; besedilo celotne ekspertize z naslovom *Allerunterthänigster gehorsambster praeliminar unterredungs oder con-*

⁵⁶ Čistopis mnenja druge dvorne konference z naslovom *Erstes allerunterthänigst gehorsambstes hoff-conferenz gutachten die veranstaltung der von ew[er] kay[serlichen] may[estät] nach Gratz und übrigen innerösterreichischen ländern allernädigst resolvirten reys zur erbhuldigung betreffend, Wienn 3. martii 1728* je ohranjen v AT ÖStA/HHStA OMeA ÄZA, Ktn. 34, fol. 62r–75v. O tem gl. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 54–60.

⁵⁷ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 21v–22v, 36r, 38v. Kranjskim deželnim stanovom so verjetno v drugi polovici avgusta sporočili, da bo lotarinski princ pripotoval v deželo, Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 21–22.

⁵⁸ Dokument daje vtis, da je vključitvi Reke med cilje potovanja botrovalo zlasti zanimanje za njeno pristanišče. Naletimo tudi na podatek, da v Trstu in Reki ne bo dednopoklonitvenih banketov, AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 23v, 24v, 41r.

⁵⁹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 24v–25v.

⁶⁰ Prav tam, fol. 30v.

⁶¹ Prav tam, fol. 34v.

⁶² Prav tam, fol. 35v–41v.

torej dvorni furir Johann Baptist Robinet, nižji komorni furir Heinrich Meichsner, dvorni in prehranski protipisar Johann Frantz Lukawsky in kuharski mojster Zacharia Volzinger morali poskrbeti, da so bila izbrana postajališča varna pred epidemijami ter da je bilo tam dovolj prenočišč za cesarja in njegovo spremstvo ali vsaj dovolj prostora za gradnjo provizoričnih kuhinj in hlevov iz lesa. Poleg tega so morali zagotoviti čistočo in požarno varnost.⁶³

Za potek Karlove poti po zahodnem delu slovenskega etničnega prostora je zanimiv podatek, da je dvor zaradi cesarjevega obiska Reke iskal neposredno povezavo med Celovcem in Gorico, da bi se izognil dvakratnemu bivanju v Ljubljani,⁶⁴ vendar je bila zamisel pozneje opuščena, tako da je skozi Posočje nemara potoval le del vojaštva.⁶⁵ Deseta točka instrukcije naštetim dvornim uradnikom naznanja, da želi cesar iz Trsta odpotovati še na Reko in v Bakar, kar od njih terja, da na tej poti poiščejo postaje. Urad cesarskega dvornega mojstra je še zanimalo, v kolikšni meri poti med temi kraji potekajo po kopnem in po vodi, kako so udobne in ali v celoti potekajo po cesarskih tleh. V enajsti točki je omenjeno, naj vrnitev z Reke in Bakra proti Ljubljani poteka preko Krasa, kjer je cesarska kobilarna.⁶⁶

Pred začetkom potovanja je cesarja čakalo še eno opravilo, in sicer obred, pri katerem si je Karel VI. kot avstrijski nadvojvoda v fevd podelil vse »dežele, ki pripadajo nadvse presvetli Avstrijski hiši tako v Nemčiji kot v Italiji in v Burgundskem okrožju« cesarstva.⁶⁷ Obred podelitve fevdov, ki ga je vsakokratni najstarejši avstrijski nadvojvoda izvedel bodisi osebno bodisi po odposlancih, je koreninil v prvi polovici 16. stoletja.⁶⁸ Posebna dvorna konferenca na to temo je potekala 20. marca,⁶⁹ podelitev fevdov, pri kateri je cesarjev običajni naslanjač brez baldahina stal na preprogi, pa so izvedli 9. aprila v njegovi dvorni retiradi.⁷⁰ Seitschek tozadevno navaja, da izvedba obreda za Karla VI. pred začetkom njegovega dednopoklonitvenega potovanja po notranjeavstrijskih deželah ni bila naključna.⁷¹

Medtem so se nadaljevale priprave na potovanje v Notranjo Avstrijo. 6. aprila je namreč potekal posvet o cesarjevem potovanju med Gradcem in Celovcem,⁷² dvorni vojni svet pa je 15. aprila dobil naznanilo o varovanju cesarja na poti,⁷³ iz katerega izvemo, da je bil potek poti do Ljubljane tedaj že določen. Podatek o terenskem delu furirjev, ki sta tedaj zarisovala pot,⁷⁴ daje slutiti, da sta dvorna uradnika iskala najugodnejše povezave med kranjsko prestolnico ter Gorico, Trstom in Reko. Naposled se je 1. maja pri vrhovnem dvornem mojstru, grofu Sinzendorfu, sestala še tretja dvorna konferenca in dva dni pozneje cesarju posredovala svojo ekspertizo o bližajočem se potovanju.⁷⁵

Cesarju posredovano mnenje tretje dvorne konference obsega vrsto pomembnih podatkov o ceremonialnem poteku dednih poklonitev, ki presegajo okvire te razprave, zato se osredotočam zgolj na nekatere informacije, kot denimo, da je Karel VI. določil, da bo iz svoje rezidence v Laxenburgu v bližini Dunaja 16. junija odpotoval v Dunajsko Novo mesto in od tam 19. junija nadaljeval pot v Gradec, kamor bo prispel 21. junija.⁷⁶ Poti iz Trsta na Reko ter v Bakar in Kraljevico je posvečena šesta točka dokumenta, iz katere izvemo, da je dvor za ureditev kuhinj in jedilnic na tem odseku s seboj moral vzeti nekaj šotorov, ki so jih sicer potrebovali tudi na nekaterih drugih delih poti, ter da vrnitev z Reke v Gradec tedaj še ni bila določena, cesar pa je določil, naj poteka preko Ljubljane.⁷⁷

Za kontekst te razprave je pomembna še cesarjeva resolucija k deseti točki, v kateri je Karel VI. o tržaškem umestitvenem obredu med drugim zapisal, da ta ni *uradna poklonitev, temveč le prisega mesta, ki poteka brez posebnih opravil*,⁷⁸ kar se je očitno nanašalo tudi na Reko.⁷⁹ Cesarjeva konstatacija se je pozneje odrazila v poročanju časnika *Wienerisches Diarium*, ki za označevanje umestitvenih obredov v vojvodinah Štajerski, Koroški in Kranjski ter pokneženih grofijah Goriški in Gradiški uporablja bese-

⁶³ Trasa poti je morala biti določena tako, da je cesar lahko čim hitreje napredoval (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 36v).

⁶⁴ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 40r.

⁶⁵ Tak sklep dopušča resolucija s 15. avgusta, naj Kranjska z deželno vozno tlako pomaga Goriški pri prevozu vojaštva čez Trbiž, Bovec, Kobariid in Kanal (ob Soči) v Gorico (Perizhof-fer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 65, str. 21, 179–180). Kranjci so temu nasprotovali rekoč, da imajo veliko dela s pripravo med cesarjevim potovanjem po lastni deželi (prav tam, Num. 66, str. 21, 180–182).

⁶⁶ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 41r–41v.

⁶⁷ Prav tam, fol. 65v.

⁶⁸ Mikoletzky, Hofreisen, str. 267.

⁶⁹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 48v–58r.

⁷⁰ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 65v–66v. O tem gl. Mikoletzky, Hofreisen, str. 267; Seitschek, Die Erbhuldigungsreise, str. 51.

⁷¹ Seitschek, Die Erbhuldigungsreise, str. 51; isti, Der Adel, str. 69.

⁷² AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 65r.

⁷³ Prav tam, fol. 68v.

⁷⁴ Prav tam, fol. 68v.

⁷⁵ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 74v–94r. Čistopis mnenja tretje dvorne konference pod naslovom *Ander-tes allernuterthänigst-geborsambstes hofconferenz gutachten die allergnädigst resolvirte kay[serliche] reyß in I[nner] Ö[sterreich] und dortige erbhuldigungen betreffend, Wienn den 3. ten maii 1728. Den 10. ten may herunterkommen* je ohranjen v AT ÖStA/HHStA OMeA ÄZA, Ktn 34, fol. 88r–106v. O tem gl. Seitschek, Die Erbhuldigungsreise, str. 65–68.

⁷⁶ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 75r.

⁷⁷ Prav tam, fol. 78r–79r.

⁷⁸ Prosti prevod izvirnika: ... *förmliche huldigung, nur der eyd der stadt, der ohne sondere functionen fruhe geschicht* (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 82v).

⁷⁹ Medtem ko je Leopold I. leta 1660 kot prvi vladar sprejel »poklonitev« Trsta, ki tega obreda poprej ni poznal (Maťa, The Care, str. 43), je Karel VI. leta 1728 takšen obred uvedel na Reki. Če so Valvasorjeve (*Die Ehre*, XI, str. 717) navedbe točne, sta obe pristaniški mesti svoje odposlance nekdaj pošiljali na kranjske dedne poklonitve v Ljubljano.

dno zvezo *Erb-Huldigung*,⁸⁰ medtem ko sta obreda v mestih Trst in Reka označena zgolj s *Huldigung*.⁸¹ Pri »poklonitvah« pristaniških mest tudi ni bilo deželnokežjega ali stanovskega banketa (*taffel*), kot je ugotavljala že druga dvorna konferenca.⁸²

V svoji resoluciji k dvanajsti točki je cesar še določil, da razen v štajerski Gradec v deželna glavna mesta ne bo vstopal slovesno na konju, temveč se bo pripeljal v kočiji, stanovski odbor naj ga pozdravi opoldan pred prihodom, celotna stanovska korporacija pa naj ga pričaka pred cerkvijo, kamor se bo pripeljal.⁸³ Vendar je cesar med potovanjem svojo odločitev spremenil in v nekatera mesta vendarle vstopil na konju. Poleg Gradca je to čast izkazal še Velikovcu, Gorici, Trstu in Reki, kjer je pred mestom izstopil iz kočije, se povzpел na konja ter v mesto prijahal.⁸⁴ Cesarjevo potovanje se je naposled začelo dan pozneje, kot je bilo uvodoma določeno, in sicer je cesarski par poletno rezidenco Laxenburg zapustil v četrtek, 20. junija, in 23. prispel v Gradec.⁸⁵

Z nastanitvijo v štajerskem glavnem mestu je Gradec za dvor postal *locus stabilis residentiae*, medtem ko so postanki v ostalih deželnih prestolnicah trajali le po nekaj dni.⁸⁶ Štajersko dedno poklonitev

je Karel VI. sprejel 6. julija,⁸⁷ nakar se je udeleževal različnih pobožnosti, dvornih slovesnosti, lovov in oper⁸⁸ ter 16. avgusta z manjšim dvorom odrinil proti ostalim notranjeavstrijskim deželam.⁸⁹ Pot ga je preko Maribora in Velikovca vodila v Celovec, kamor je prispel 20. avgusta in dva dni pozneje tam sprejel dedno poklonitev koroških deželnih stanov.⁹⁰ 24. avgusta je vladar pot nadaljeval do vznožja Karavank, prenočil v koroški mitninski postaji pri Kožentavri in se 25. avgusta na konju podal preko prelaza Ljubelj ter nato pot nadaljeval skozi Tržič in Kranj do Ljubljane, kamor je prispel 26. avgusta.⁹¹

Kranjska dedna poklonitev je potekala 29. avgusta,⁹² nakar je cesar naslednjega dne zapustil kranjsko glavno mesto in po Ljubljani z razkošno ladjo *Carolus Boromaeus* tipa »la peota« na čelu flotilje manjših plovil za dvorjane odplul na Vrhniko, kjer je prenočil in pot od tam nadaljeval preko Postojne, Vipave in Sempasa v Gorico, kamor je prispel 2. septembra.⁹³ Dva dni pozneje, 4. septembra, je Leopold Adam grof Strassoldo v Gradišču ob Soči kot cesarski komisar v vladarjevem imenu sprejel dedno poklonitev deželnih stanov poknežene grofije Gradiške,⁹⁴ ki je tako edina izmed notranjeavstrij-

⁸⁰ Gl. poročilo o dedni poklonitvi deželnih stanov poknežene grofije Gradiške, ki jo je v cesarjevem imenu 4. septembra v Gradišču ob Soči sprejel njegov komisar Leopold Adam grof Strassoldo (*Wienerisches Diarium*, Num 75, 18. 9. 1728, [fol. 5]).

⁸¹ Gl. poročila o poklonitvi Trsta, 11. septembra (*Wienerisches Diarium*, Num. 81, 9. 10. 1728, [fol. 9]), in Reke, 17. septembra 1728 (prav tam, Num 82, 13. 10. 1728, [fol. 4]; Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4]).

⁸² AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 24v.

⁸³ Prav tam, fol. 84v.

⁸⁴ Karel VI. je 23. junija kljub močnemu dežju na konju vstopil v Gradec (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 123r; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 106–108) in nato 19. avgusta nepričakovano še v Velikovec (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 177r–177v; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 115). 20. avgusta se je cesar s kočijo pripeljal v Celovec (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 178r–178v; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 116) in 26. avgusta v Ljubljano (tako vsaj lahko razumemo poročilo v AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 192r in Perzhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 31; prim. Rausch, *Die Hofreisen*, str. 124, ki navaja, da je Karel VI. v kranjsko prestolnico prijezdil). Po vsej verjetnosti je 2. septembra cesar prijezdil v Gorico (medtem ko AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, 200v navaja, da je njegov prihod v Gorico potekal *ohne öffentlichem Einzug und gepräng*; Morelli di Schönfeld, *Contea di Gorizia*, volume terzo, str. 11, izrecno zapiše: »Carlo VI preceduto da una compagnia di dragoni, ed accompagnato dalla numerosa sua corte fece il suo ingresso a cavallo«). Do Trsta se je pripeljal 10. septembra, se pred mestom povzpел na konja ter odjezdil v mesto (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 208v–209r; Löwenthal, *Geschichte*, Erster Theil, str. 176; Hahn, *Zwei Besuche*, str. 70–71, (transkripcija) 102–103). Karel VI. je 15. septembra na konju vstopil tudi na Reko (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218v–219v).

⁸⁵ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 120r–127r; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 106–108; Schreiber, *Habsburger*, str. 62–65; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 68.

⁸⁶ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 25r.

⁸⁷ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 142r–157r; Leitner, *Die Erbhuldigung*, str. 129–133; Mell, *Grundriß*, str. 553–555; Hisch, *Die Erbhuldigungen*, str. 104–106; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 111–112; Schreiber, *Habsburger*, str. 66–68; Gmoser, *Die steirischen Erbhuldigungen*, str. 272, 278–279; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 68.

⁸⁸ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 157r–171r; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 112–114; Schreiber, *Habsburger*, str. 68–72; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 68–69.

⁸⁹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 171r–176v; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 114–115; Schreiber, *Habsburger*, str. 72–73; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 69.

⁹⁰ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 176v–189r; Puntschart, *Herzogseinsetzung*, str. 129–130; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 115–119; Schreiber, *Habsburger*, str. 73–76; Seitschek, *Die Erbhuldigung*; isti, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 69.

⁹¹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 190r–194v; Perzhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 23–34; Legat, *Erbhuldigung*, str. 61–62; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 119–125; Schreiber, *Habsburger*, str. 76–77; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 69–70; Kočevar, Ljubljana, str. 288–289. O potovanju čez Ljubelj gl. Koblar, Cesta, str. 222–226.

⁹² AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 195r–200r; Perzhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 44–63; Legat, *Erbhuldigung*, str. 65–66; Dimitz, *Geschichte*, IV. Theil, str. 150–151 (op. 1); Gruden, *Zgodovina*, str. 935–936; Mal, *Poklonitev*; Fabjančič, *Zgodovina*, 4. zv., str. 123; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 130–132; Schreiber, *Habsburger*, str. 77; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 70; Kočevar, Ljubljana, str. 291–292. O Karlovi potrditvi kranjskih deželnih privilegijev, ki je sledila šele 14. marca 1736, gl. Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 61; Volčjak, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 148.

⁹³ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 200r–200v; Perzhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 63–65; Legat, *Erbhuldigung*, str. 69–70; Rutar, *Zur Schiffahrt*, str. 70–71; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 132–134; Schreiber, *Habsburger*, str. 77; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 70–71; Kočevar, Ljubljana, str. 293, 298–299.

⁹⁴ Kot razlog za cesarjevo odločitev, da gradiško dedno poklonitev sprejme po komisarju, viri navajajo »pospeševanje poti

skih dežel to dolžnost leta 1728 opravila posredno. Goriško dedno poklonitev je Karel VI. osebno sprejel 5. septembra,⁹⁵ dva dni pozneje zapustil mesto in preko Ajdovščine pripotoval v Vipavo, kjer je 8. avgusta zastran malega šmarna potovanje za en dan prekinil.⁹⁶

Cesar je 9. avgusta iz Vipave pot nadaljeval preko Senožec in Lipice, kjer je prespal, in 10. septembra prispel v Trst, katerega poklonitev je sprejel že naslednji dan.⁹⁷ Ker je nadaljevanju cesarjeve poti iz Trsta preko Postojne in Trnovega na Reko spodaj posvečeno celotno poglavje, tu kratko povzemam le sklepno etapo Karlovega potovanja po notranjeavstrijskih deželah, in sicer je z Reke vračajoči se cesar 19. septembra prenočil v Postojni,⁹⁸ nato preko Logatca in Vrhnike odrinil proti Ljubljani, kamor je z osebno ladjo priplul 20. septembra, naslednji dan obeležil god sv. Mateja, apostola in evangelista, ter 22. septembra odrinil proti dvorcu Češenik pri Domžalah, kjer je prespal, nato pa nadaljeval pot čez Trojane na Štajersko.⁹⁹

Dan po prihodu v Celje, 24. septembra, se je cesar odločil, da bo potovanje pospešil, in se iz Celja s pošto odpravil neposredno v Gradec, kamor je prispel istega dne ob 8. uri zvečer. Ta odločitev je Karlu VI. nemara rešila življenje, saj se je v spalnici mariborskega gradu, ki je bila določena zanj, v tem času vdrl gredasti strop (*tippelboden*).¹⁰⁰ Zato si je naslednjega dne, 25. septembra, v dnevnik zabeležil, da ga je obvaroval Bog.¹⁰¹ Cesarski par je 6. oktobra zapustil štajersko glavno mesto in se po desetdnevnem postanku v Du-

najskem Novem mestu 18. oktobra naposled vrnil na Dunaj,¹⁰² s čimer je bilo sklenjeno celotno približno štiri mesece trajajoče dednopoklonitveno potovanje po notranjeavstrijskih deželah.¹⁰³

Po zelo zgoščenem pregledu cesarjevega potovanja velja pozornost posvetiti še pripravam kranjskih deželnih stanov na visoki obisk, in sicer se sledeči komprimirani povzetek kranjskega angažmaja pri izvedbi cesarjevega potovanja leta 1728 opira na uvodoma omenjeno publikacijo Karla Sajfrida Perizhofferja pl. Perizhofferja in vire, ki jih je objavil v njej. Seveda bodo v prihodnje potrebne tudi raziskave primarnega gradiva deželnih stanov in vicedomskega urada na to temo. Kar zadeva vire vicedomske provenience, so upoštevani v šestem poglavju te razprave, in sicer pri predstavitvi stanja trnovskega župnišča, kjer je cesar prenočeval.

Prve vesti o cesarjevi odločitvi za sprejem dedne poklonitve naj bi, vsaj tako kažejo dokumenti, ki jih je objavil Perizhoffer, na Kranjsko prispele v začetku marca,¹⁰⁴ torej približno ob istem času, kot se je na Dunaju sestala druga dvorna konferenca, 20. marca pa je bil izstavljen zgoraj že omenjeni deželnoknežji dednopoklonitveni patent za Kranjsko.¹⁰⁵ Cesar je nato 23. marca od Kranjcev zahteval donacijo 16.000 goldinarjev za bližajoče se potovanje¹⁰⁶ in z deželnozborskimi patentom, izdanim 20. aprila, stanovom naročil, naj se 7. maja zberejo in razpravljajo o njegovem postulat. Ker je deželni zbor odobril le 12.000 goldinarjev prispevka,¹⁰⁸ je Karel VI. 12. junija izrazil pričakovanje, da bodo stanovi odobrili celoten zahtevani znesek,¹⁰⁹ ki ga je nato 23. junija odobril stanovski odbor.¹¹⁰

Pomembna predpogoja za izvedbo potovanja sta bila tudi cestno omrežje in priprava. Ker je razvoj cestnega omrežja med Postojno in Reko, po katerem je cesar prispel v Trnovo, posebej predstavljen v nadaljevanju, je na tem mestu govor le o izboljšavah cest

nazaj«. AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 201v–203r; *Wienerisches Diarium*, Num. 75, 18. 9. 1728, [fol. 5]. O tem gl. Rausch, *Die Hofreisen*, str. 134–135.

⁹⁵ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 203r–208v; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 135; Morelli di Schönfeld, *Contea di Gorizia*, volume terzo, str. 11, po drugi strani navaja, da je *l'atto del vassallaggio* Gradiške potekal naslednjega dne, torej 4. septembra.

⁹⁶ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 203r–208v.

⁹⁷ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 208v–218r; gl. transkripcijo pri Hahn, *Zwei Besuche*, str. 102–112; o cesarjevem obisku Trsta gl. prav tam, str. 67–83; Löwenthal, *Geschichte*, Erster Theil, str. 173–179; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 135–137; Schreiber, *Habsburger*, str. 78–80; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 71.

⁹⁸ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221r–221v; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 101r–101v.

⁹⁹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221v; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 66–68; Legat, *Erbhuldigung*, str. 70; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 140; Schreiber, *Habsburger*, str. 82; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 72; Holz, *Die Habsburger*, str. 37; Visočnik, »Piramide«; Kočvar, Ljubljana, str. 293–294.

¹⁰⁰ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 222r; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 140–141. *Tippelboden* oz. *der Dippelboden* je gredasti strop, strop iz vodoravnih tramov (Hudelja, *Nemško-slovenski*, str. 218). O cesarjevem povratku iz Celja v Gradec s pošto je poročal tudi *Wienerisches Diarium*, Num. 80, 6. 10. 1728, [fol. 4–5], vendar brez omembe »mariborskega incidenta«.

¹⁰¹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 222r; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 70; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 141; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 72.

¹⁰² AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 222r–228v; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 141; prim. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 72.

¹⁰³ Točen čas trajanja potovanja je vprašljiv. Medtem ko je nesporno, da je cesar na pot krenil 17. junija 1728, zapustivši Laxenburg, v strokovni literaturi naletimo na vsaj dva različna datuma njegovega povratka na Dunaj. Po Ceremonialnem protokolu (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 120r, 121v, 228v–229r) se je Karel VI. na Dunaj vrnil 18. oktobra 1728 (gl. tudi Heintzov opis AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 105v–106r), v literaturi pa naletimo tudi na 12. oktober. Prim. Rausch, *Die Hofreisen*, str. 141; Schreiber, *Habsburger*, str. 83; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 73; Kočvar, Ljubljana, str. 288, op. 41.

¹⁰⁴ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 1, str. 2, 79–81; Num. 2, str. 2, 81–82.

¹⁰⁵ Prav tam, Num. 5, str. 3, 86; Num. 6, str. 3, 87–88.

¹⁰⁶ Prav tam, Num. 7, str. 3, 89–91.

¹⁰⁷ Prav tam, Num. 34, str. 11, 135–137.

¹⁰⁸ Prav tam, Num. 38, str. 12, 139–142.

¹⁰⁹ Prav tam, Num. 51, str. 17, 161–162.

¹¹⁰ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 17. Cesar je 8. avgusta izstavil privoljenje k odločitvi o potrditvi donacije v višini 16.000 goldinarjev (prav tam, Num. 53, str. 17, 163–164).

neposredno pred Karlovim prihodom. Na dvoru so že konec februarja in v začetku marca 1728 izhajale odredbe o popravilu cest,¹¹¹ konec marca pa je posebna dednopoklonitvena konferenca v Gradcu¹¹² določila, naj bo pripraga na prihajajočem cesarjevem potovanju med posameznimi postajami pod nadzorom komisarjev deželnih četrti (*Viertls-Commissarij*), ki bodo jezdili zraven.¹¹³ Točen potek svoje poti je cesar kranjskim stanovom sporočil z resolucijo z 10.¹¹⁴ in naznanilom z 19. aprila¹¹⁵ ter od njih zahteval, naj zaključijo dela na Ljubelju.¹¹⁶

Odlokom iz Gradca je sledila akcija Ljubljane, patent deželne gosposke o cestah s 30. aprila¹¹⁷ je po Perizhofferjevih besedah med drugim velel, da je treba ceste, po katerih bo potoval cesar, spraviti v »popolnoma perfektno stanje«.¹¹⁸ Izšlo je tudi nekaj odredb o delih na posameznih odsekih; tako so stanovi 30. aprila od Tržičanov zahtevali, naj popravijo svoje ceste in povišajo trška vrata,¹¹⁹ cesarska resolucija s 3. maja pa je med drugim velela popravilo in vzdrževanje ceste med Ljubljano in Vrhniko.¹²⁰ Odprto vprašanje, ki

bi si zaslužilo obravnavo v posebni razpravi, je stanovska gradnja ladjevja, s katerim je cesar na čelu svojega dvora dvakrat plul po Ljubljani med Ljubljano in Vrhniko,¹²¹ pa tudi njegova plovba med Bakrom in Kraljevicom, o kateri bo govor v nadaljevanju.¹²²

Kot je bilo omenjeno zgoraj, so bila dvornim uslužbencem, ki so zgodaj spomladi 1728 odpotovali v notranjeavstrijske dežele, da bi določili natančen potek poti ter poiskali primerne prostore za cesarjeve opoldanske in nočne postaje, 10. marca s posebno instrukcijo postavljena načela za izbor primernih krajev za postajališča.¹²³ Nekaj dni za instrukcijo, 15. in 20. marca, sta bila izstavljena še posebna kredenčna patenta, ki sta kranjskim deželnim stanovom naznanjala prihod zgoraj omenjenih furirjev Robineta in Meichsnerja, zadolženih za ureditev »spodobne namestitve« za cesarja tako v glavnih mestih kot v krajih ob poti,¹²⁴ ter kuharskega mojstra Volzingerja in protipisarja Lukawskega, ki sta morala na vseh cesarskih postajah pripraviti glavno dvorno kuhinjo ter konjske hleve in lope za vozove.¹²⁵

Čeprav navedena patenta ne puščata odprtih vprašanj glede pristojnosti za ureditev nastanitve za dvor, se ta ob nadaljnjih ukazih, ki so v Ljubljano večinoma prihajali iz Gradca, vendarle pojavijo. Odredba z 2. aprila je stanovom namreč naročala, naj v vseh krajih, kjer se bo cesar ustavil, pravočasno postavijo kuhinje in priskrbijo potrebna živila.¹²⁶ Ne glede na to, v čigavi pristojnosti je bila priprava »kvartirjev«, lahko sklepamo, da je zlasti na območju med Ljubljano in pristaniškimi mesti terjala veliko dela in materiala, saj tod ni bilo mest, ki bi dvorjanom za bivanje ponudila svoje palače. Na to ne nazadnje kaže stanovska odredba z 10. junija, ki je gospodstvu

¹¹¹ Odredba z dne 2. marca, objavljena v: Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 2, str. 2, 81–82, se sklicuje na cesarsko »resolucijo in odredbo« z 28. februarja in kranjskemu deželnemu glavarju Volfu Vajkardu grofu Gallenbergu kot vrhovnemu direktorju cestnih zadev nalaga, naj poskrbi za sanacijo cest.

¹¹² Naznanilo za graško *Erb-Huldigungs-Conferenz* je bilo izstavljeno 2. aprila (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 8, str. 3–4, 91–92). O sami konferenci gl. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 63.

¹¹³ Podatek je iz odredbe notranjeavstrijske vlade z dne 7. aprila, gl. objavo: Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 16, str. 7, 102–103, ki se sklicuje na sklep graške dednopoklonitvene konference z dne 27. marca. Kranjske stanove je odredba še obveščala, da bodo z Dunaja že pred cesarjevim odhodom v notranjeavstrijske dežele poslali nekaj cesarskih kočij. Ukazi o pripravi so bili večkrat ponovljeni, gl. prav tam, Num. 18, str. 7, 105.

¹¹⁴ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 25, str. 9, 118–119.

¹¹⁵ Prav tam, Num. 30, str. 10, 125–127.

¹¹⁶ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 25, str. 9, 118–119. Kranjski stanovi so spričo cesarske resolucije pred njegovim prihodom junija in julija 1728 podrli dotrajani predor na Ljubelju, ga nadomestili s 130 metrov dolgim usekom (Koblar, Cesta, str. 222–226; Liković [et al.], *Zgodovina cest*, str. 153–154; Šorn, Modernizacija, str. 70, 76; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 120–122; Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 147, 230; Holz, *Die Habsburger*, str. 33) ter postavili dva obeliska z latinskimi napisi cesarju v čast (latinske napise z Ljubelja in s Trojan je v Ljubljani neznanokdaj natisnil tiskar J. G. Mayr (AT ÖStA HHStA OMeA AZA 34–13, fol. 9r–12v)). Prepise so prispevali tudi Heintz (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 67v–69v), Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 24–28, 68–70, in Koblar, Cesta, str. 222–226. Transkripcijo s komentarjem je priskrbel Julijana Visočnik, »Piramida«, str. 387–390. 24. junija, dan po cesarjevem prihodu v Gradec, je kranjski deželni glavar grof Gallenberg izdal še patent o postavitvi ograje na Ljubelju (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 20).

¹¹⁷ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 36, str. 11, 137–138.

¹¹⁸ Izvirnik: ... zu einem vollkommenen Perfections Stand gebracht werden müssen ... (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 35, str. 11, 136).

¹¹⁹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 36, str. 11, 137–138.

¹²⁰ Prav tam, Num. 37, str. 11–12, 13, 138.

¹²¹ Cesar je z delom dvora in kranjskih deželnih stanov iz Ljubljane na Vrhniko plul 30. avgusta, v obratni smeri pa 20. septembra 1728. Stanovi so zanj zgradili ladjo tipa »la peota«, imenovano *Carolus Boromaeus* (o ladji gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 9, 64, Num. 26, str. 119–121, Num. 31, str. 127–128, Num. 37, str. 11–12, 138; Rutar, *Zur Schifffahrt*, str. 70–71; Holz, *Die Habsburger*, str. 34–35; Kočevár, Ljubljana, str. 292–293, 298–299 (op. 147); o ladjah tipa »la peota« gl. Bonin, *Belo zlato*, str. 218–219). Za lotarinškega princa Franca Štefana je bila zgrajena ladja tipa »Chai-chio« (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 64) oz. »Kaik« (Rausch, *Die Hofreisen*, str. 133). Gl. tudi Kočevár, Ljubljana, str. 299.

¹²² Cesar in lotarinški princ sta 16. septembra 1728 iz Bakra v Kraljevicom in nazaj plula z ladjo tipa brigantina, katere ime iz pregledanih virov ni znano. Več o tem v nadaljevanju. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 70, navaja, da je Karel VI. 10. avgusta svojemu dnevniku med drugim zaupal: ... *weyl mein rais aufs mer, ich angst*. To se zdi nenavadno, saj je cesar še iz časov španske nasledstvene vojne imel izkušnje s plovbo po morju, gl. drugo poglavje te razprave.

¹²³ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 35v–41v.

¹²⁴ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 3, str. 2, 83–84.

¹²⁵ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 4, str. 3, 85. Oba patenta sta kranjskim stanovom nalagala, naj dvornim uslužbencem omogočijo prosto pot, jim pokažejo vse potrebno ter jim po najboljših močeh pomagajo.

¹²⁶ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 19, str. 7, 106.

Hošperk prepovedovala prodajo gradbenega lesa zunaj dežele.¹²⁷

V Perizhofferjevem opisu naletimo tudi na podatek, da je bilo prav tako v začetku junija določeno, da mora cesarske furirje, ki so po deželi pripravljali nastanitvene kapacitete za cesarja, vselej spremljati stanovski uradnik, ker furirji niso večji slovenskega jezika.¹²⁸ Poleg tega so kranjski deželni stanovi prevzeli vse stroške potovanj in preskrbe na ozemlju dežele zanje in za njihove spremljevalce.¹²⁹ Glede priprav gostiteljev na prihod dvora je povedna še priloga naznanila glede preskrbe z 9. aprila, ki je bila sicer namenjena Gradcu in Ljubljani, nemara pa so njena določila upoštevali tudi drugod. Tozadevno je zanimiva zlasti 12. točka o požarni varnosti, ki veli, da morajo biti v vseh hišah pripravljeni čebri za vodo.¹³⁰ Čebri so nato, kot bomo videli, v Trnovem opravili še neko drugo nalogo.

Graška dednopoklonitvena konferenca je konec marca obravnavala tudi vprašanje preskrbe s hrano in krmo v času cesarjevega potovanja. Zato sta v začetku aprila iz Gradca v Ljubljano prispeli vsaj dve odredbi; prva z 2. aprila je stanovom naročala, naj na postajah pripravijo potrebna živila, ki bodo plačana

v gotovini,¹³¹ drugi dokument, nastal 6. aprila, pa je velel, naj stanovi na postajah zagotovijo dovolj ovsa, sena in slame za konje cesarja, dvorjanov in telesne straže (*Harchier-Garde*).¹³² Zaradi teh navodil je kranjski deželni glavar Volf Vajkard grof Gallenberg 4. aprila s posebnim patentom zemljiškim gospodarstvom, skozi katera naj bi potoval cesar, ukazal, naj priskrbijo dovolj živil in krme.¹³³ Temu je 6. aprila sledila popolna prepoved lova po vsej deželi, ki je veljala do cesarjevega odhoda na Štajersko.¹³⁴

Četudi je s Karlom VI. iz Gradca v ostale notranjeavstrijske dežele potoval le del dvora, je ta vendarle pomenil veliko breme za preskrbo s hrano v krajih, skozi katere je potoval. Točno število cesarjevega spremstva je težko ugotoviti, sodeč po enem od seznamov, bi lahko šlo 480 oseb,¹³⁵ k čemur je treba prišteti šestnajst glasbenikov, ki so potovali v lastni režiji,¹³⁶ in okrog devetdeset mož cesarjeve telesne straže,¹³⁷ kar bi pomenilo, da je s cesarjem potovalo nekaj manj kot 600 ljudi. Vendar tudi ta številka ni popolna, saj pri Perizhofferju izvemo, da je cesarja na poti spremljalo moštvo polkov Guido Stahrenberg in Waderborn.¹³⁸ Števila vojakov, ki so spremljali cesarja, vir ne navaja, znano pa je, da so kranjski stanovi prevzeli plačilo vojaštva, ki je cesarja spremljalo na poti po deželi, pa tudi v Trstu in na Reki.¹³⁹

Poleg tega se na podlagi zgoraj omenjenega naznanila za dvorni vojni svet s 15. aprila zdi, da izvzemši telesno stražo s cesarjem po notranjeavstrijskih deželah ni potoval večji vojaški kontingent.

¹²⁷ Prav tam, Num. 50, str. 17, 159–160.

¹²⁸ Dobesedno: ... *wegen unkündiger Sprach...* (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 19). Glede jezikov, v katerih so potekale notranjeavstrijske dedne poklonitve Karlu VI., lahko z veliko gotovostjo sklepamo, da so na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem potekale v nemščini. V Gradišču ob Soči je bila prisega stanovom prebrana v nemščini in italijanščini (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 202v), v Gorici ceremonialni protokol štirikrat poudari, da so tako cesar kot stanovi govorili v nemščini (prav tam, fol. 206r), kar nemara kaže na napredovanje nemščine, ob obisku Leopolda I. leta 1660 so goriški stanovi ob vladarjevem prihodu in na poklonitvenem deželnem zboru odgovarjali v italijanščini, medtem ko je poklonitev potekala v nemščini (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 2, Teil 1, fol. 945–955). V Trstu so predstavniki mestnega sveta pri poklonitvi tudi leta 1728 na nemške nagovore s strani dvorjanov odgovarjali v italijanščini, v tem jeziku jim je bila prebrana tudi prisega (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 214r–214v). Za Reko o jeziku poklonitve uporabljeni viri molčijo. Raba slovenščine pri ustoličevanju koroških vojvod je sicer izpričana do leta 1414 (gl. Štih, *Ustoličevanje*, str. 116–117), nemara lahko podobno sklepamo tudi za srednjeveške dedne poklonitve na Kranjskem. Kranjski plemiči so tudi v 18. stoletju, ko sicer beležimo nazadovanje slovenščine na račun nemščine, vselej ostali večjezični in so slovenščino obvladali kot rojeni govorci, kot kaže tudi v nadaljevanju obravnavana izjava nemškega učenjaka Johanna Georga Keyßlerja iz leta 1740 (Keyßler, *Neueste Reisen*, str. 1189). Poleg tega je Boris Golec, Karniolizacija, str. 179 (op. 176), odkril več primerov plemičev, ki jih nevtralni viri še v 18. stoletju označujejo kot Slovence, na primer Leopold baron Moscon iz Mengša (1725), *praenobilis* Franc Serafin de Schurian iz Dobrle vasi (1742, 1743), *nobilis* Maksimilijan Pogačnik iz Velike Nedelje (1764) in Michael pl. Brandenau z Dobrne pri Celju (1765). Tudi sicer je bil jezik pomemben dejavnik v vsakdanjem življenju, trnovski župljani, denimo, so si leta 1713 želeli, da bi bil morebitni vikar domačin, ki bi obvladal njihov jezik (Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 201–202).

¹²⁹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 19.

¹³⁰ Prav tam, Num. 23, str. 8, 111–115.

¹³¹ Prav tam, Num. 19, str. 7, 106.

¹³² Besedna zveza *Harchier-Garde* se nanaša na vojake, ki se v nemščini označujejo z variantami besede *Hatschiere* (edninske različice: *Hatschier*, *Hatschierer* in *Hartschier*). Beseda naj bi v nemščino prišla iz italijanščine (*arciere*) ali francoščine (*archer*), naletimo pa tudi na podatke o njenem domnevem španskem izvoru. Čeprav naj bi v romanskih jezikih izvirno označevala lokostrelca, se je v nemščini njen pomen spremenil, tako da se je uporabljala za označevanje telesne straže ali garde deželnih knezov (*Deutsches Wörterbuch* (11. 9. 2019)). Zato uvodoma omenjeno besedno zvezo tu prevajam kot »telesna straža«.

¹³³ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 20, str. 7, 107–108.

¹³⁴ Prav tam, Num. 22, str. 7, 109–110.

¹³⁵ Seštevek je narejen po (drugem) seznamu *General lista der mit ibro kay[serlichen] may[estät] von Gratz auß in die weitere i[nner]ö[sterreichischen] länder mit zu geben habender kay[serlichen] hofstaat und comitiva* (AT ÖStA HHStA OMeA ÄZA 34, 22). O tem gl. Kočevar, Ljubljana, str. 288.

¹³⁶ Število navaja seznam *Die musique, welche in die weitere i[nner]ö[sterreichische] landen beordert, bestehet in 16 musician-ten als...* (AT ÖStA HHStA OMeA ÄZA, Ktn. 34, fol. 53r–53v). Glasbeniki, ki so cesarja spremljali na poti iz Gradca v ostale notranjeavstrijske dežele, so potovali le do Gorice, se nato vrnili v Vipavo in po malem šmarnu od tam namesto v Trst odpotovali nazaj v Ljubljano, kjer so počakali na cesarjevo vrnitev z Reke.

¹³⁷ Telesno stražo je po dokumentu z dne 29. maja, gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 48, str. 156–157, sestavljalo 70 gardistov, poročnik, višji furir, neznano število adjutantov, šest trobentačev, vojaški bobnar, brivec, kovač, *Macht-Knecht* in napovedovalec (*Ansager*).

¹³⁸ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 61, str. 19, 173–174.

¹³⁹ Prav tam, str. 19.

Cesarju se, kot kaže obravnavano aprilsko naznanilo, namreč ni zdelo potrebno, da bi vojaštvo, določeno za njegovo varnost, vsakič jezdilo z njim od postaje do postaje, temveč je naročil, naj ga na vsakem opoldanskem postajališču čaka nekaj vojakov, pri nočnih postajah pa nekoliko več moštva, ki bo poskrbelo za sprejem in varnost.¹⁴⁰ Čeprav število vojaškega spremstva ni znano, lahko za predstavo, kakšno obremenitev je prihod okrog šeststoglavega spremstva pomenil za kranjsko glavno mesto, navedem podatek, da je Ljubljana šestdeset let pozneje, leta 1788, štela 10.047 prebivalcev.¹⁴¹

Zaradi tega so se pogovori o preprečevanju dragnje ter pomanjkanja hrane in krme za konje na Dunaju začeli že marca. Nato sta notranjeavstrijska vlada in tajni svet 12. aprila Kranjce prosila za poročilo o hrani in cestah, da ob cesarjevem prihodu ne bi zavladalo pomanjkanje, ter jih obvestila, da bodo cene živil začasno regulirali.¹⁴² Pri vprašanju določanja cen je očitno prišlo do spora med stanovi in deželnim vicedomom,¹⁴³ ki ga je moral razrešiti cesar.¹⁴⁴ Strah pred pomanjkanjem spričo bližajočega se cesarjevega prihoda je očitno botroval tudi embargu na izvoz živil, ki sta ga verjetno zgodaj spomladi 1728 razglasili Kranjska in Štajerska.

Vprašanje prepovedi izvoza leta 1728 je še neraziskano. Na podlagi Perizhofferjevih objav izvemo, da je tržaški glavar v Gradcu dosegel, da je notranjeavstrijska vlada 15. maja v Ljubljano pisala, naj bo zaradi preskrbe cesarskega dvora ponovno dovoljeno trgovanje Prema, Postojne, Senožeč, Podgrada in Socerba s Trstom.¹⁴⁵ Kranjski deželni glavar je 28. maja s patentom naznanil, da lahko omenjeni kraji v Trst ponovno prodajajo živila, živino, les, seno in oves.¹⁴⁶ Že pred sprostitvijo trgovine z Reko so cesarski tajni svetniki iz Gradca 20. maja kranjskemu deželnemu glavarju naročili, naj prekine tudi prepoved izvoza na Reko in Rečanom zagotovi takšna živila, da bodo lahko cesarja primerno sprejeli. Poleg tega je bil govor o umiku prepovedi izvoza iz Štajerske na Kranjsko.¹⁴⁷

Za nadaljnjo obravnavo cesarjevega postanka na Bistriškem je pomemben zlasti stanovski patent o vnaprejšnji pripravljenosti hrane, izdan 1. junija, ki je v tretji točki naročal, da morajo biti vsa zemljiška gospostva in gosposke, kjer bo cesar opravil opoldanske ali nočne postanke, založena z »dobrim laškim in vipavskim vinom«, ki ga bodo nato lahko prodajali po ugodni ceni.¹⁴⁸ Kot je opozoril že Perizhoffer, je na začetku junija sledil nesporazum o tem, katera stran – deželnoknežja ali stanovska – bo prevzela stroške pripravljenih živil. Čeprav se je sprva zdelo, da jih bo kril cesarski erar, je bankalna odredba 5. junija stroške pripisala stanovom, ki so nato tožili, da ob velikih izdatkih trenutno ne morejo zagotoviti preskrbe na vseh cesarjevih postajah po deželi.¹⁴⁹

Ker stanovi zaradi številnih opravil pred cesarjevim prihodom niso mogli sami skrbeti, da za dvor nikjer ne bi zmanjkalo živil ali furaže, so deželni glavar in stanovski poverjeniki 24. junija Sajfrida Bonaventuro pl. Wertenthalla opolnomočili kot izrednega »ordonančnega komisarja« (Ordinirungs-Commissarius) z nalogo,¹⁵⁰ naj po celotni cesarjevi poti po Kranjskem potuje pred cesarjem in poskrbi, da bo na vseh postajah dovolj živil, furaže, slame, lesa za kurjavo in vseh drugih potrebščin.¹⁵¹ Poleg tega naj bi stanovi, tako Perizhoffer, na cesarjevih postajališčih priskrbeli celo sneg in led.¹⁵² Na dan Karlovega odhoda iz Gradca, 17. avgusta, je bil izstavljen stanovski patent, po katerem se ob cesarjevem prihodu živil ni smelo več prodajati po cenah, višjih od določenih.¹⁵³

Ker bi obravnavala ceremoniala dednih poklonitev presegala okvire te razprave, se omejujem le na kratko predstavitev protokola, ki je bil predpisan za sprejeme cesarja na opoldanskih in nočnih postajah, torej tudi v Trnovem. Čeprav je notranjeavstrijska vlada kranjskim stanovom že 2. aprila naročala, naj cesarja v krajih, kamor bo prispel, pričaka postrojeno meščanstvo pod orožjem in topovske salve,¹⁵⁴ se zdi, da je to pravilo veljalo le za naselja s statusom mesta, denimo za Kranj in Ljubljano.¹⁵⁵ Zato je manj verjetno, da bi bil podoben sprejem organiziran v Trnovem, ki

¹⁴⁸ Prav tam, str. 15, Num 49, str. 159.

¹⁴⁹ Gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 15–17. Vprašanje prevzema stroškov preskrbe bo v prihodnosti terjalo raziskave na podlagi neobjavljenih primarnih arhivskih virov.

¹⁵⁰ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 62, str. 175–176.

¹⁵¹ Prav tam, str. 19–20.

¹⁵² Prav tam, str. 19.

¹⁵³ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 67, str. 21, 182–185. Perizhoffer je objavil tudi prilogo patenta s cenami perutnine, rib, rakov in drugih stvari, potrebnih za cesarski dvor (prav tam, str. 183–185). O tem gl. Mal, Poklonitev. Verjetno v drugi polovici avgusta je bil kranjskim stanovom naznanjen še prihod lotariškega princa Franca Štefana. Zato so Kranjci poskrbeli, da je bilo tudi zanj na vseh postajah ob poti dovolj preskrbe (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 21–22).

¹⁵⁴ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 17, str. 7, 103–104. O urjenju meščanstva za streljanje pozdravnih salv je govorilo tudi naznanilo z 9. aprila, gl. prav tam, Num. 23, str. 8, 111–115.

¹⁵⁵ Gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 30–33.

¹⁴⁰ Povzeto po izvorniku: ... finden allergnädigst nicht nötig, daß die zur bedeckung beordnete miliz von einer station zur anderen jedesmahl mitreythen, sondern genueg zu seyn, daß in jedem mittagsquartier einige, in denen nachts-stationen aber etwelch mehrere mannschafft zur aufwarth- und bedeckung sich einfinden (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 68v).

¹⁴¹ Vrhovec, *Die Wobllöbl. Landesfürstl. Hauptstadt*, str. 211. Ob tem velja poudariti, da je imelo »notranje mesto«, kjer je bil dvor nastanjen, leta 1706 okrog 4000, leta 1754 pa 4129 prebivalcev (Valenčič, Prebivalstvo in hiše, str. 119). Za nesebično pomoč pri iskanju navedenih podatkov iskreno zahvalo dolgujem Mihi Kosiju.

¹⁴² Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num 27, str. 10, 121–122.

¹⁴³ Prav tam, Num. 32, str. 10–11, 129–132.

¹⁴⁴ Prav tam, Num. 33, str. 11, 132–134.

¹⁴⁵ Prav tam, Num. 41, str. 14, 144–145.

¹⁴⁶ Prav tam, Num. 42, str. 14, 146–147.

¹⁴⁷ Prav tam, Num. 46, str. 15, 153–155.

je imelo (domnevno) vsaj leta 1713 status trga.¹⁵⁶ Za predstave o tem, kakšne priprave na cesarjev prihod so potekale na Bistriškem, je nemara povednejša odredba graške dednopoklonitvene konference kranjskim stanovom, izdana istega dne.¹⁵⁷

Omenjeni dokument je namreč velel, da mora cesarja v vsakem kraju ob poti, kjer se bo ustavil opoldan za kosilo ali ponoči za spanje, pričakati nekaj članov deželnih stanov in mu biti na voljo. Poleg tega je treba od postaje do postaje pravočasno pripraviti priprago, potrebno za cesarske osebne in dvorne kočije, ki naj jih pošljejo naprej. To naj nadzira četrti komisar na konju. Nato je ponovljeno zgoraj omenjeno navodilo s konca marca, naj med posameznimi postajami ob poti pravočasno pripravijo priprago, potrebno za cesarske osebne in dvorne kočije, ki so poslani naprej, kar naj nadzira komisar deželne četrti na konju.¹⁵⁸ Za zdaj lahko le ugibamo, v kakšni meri so bila zgornja navodila udejanjena, študija primera za Trnovo pa bo predstavljena v nadaljevanju.

Ob pripravah dednih poklonitev za Karla VI. v notranjeavstrijskih deželah so poleg teženj po pohenotanju umestitvenih obredov v vseh deželah, na katere je opozoril Seitschek,¹⁵⁹ opazne težnje po krajšanju njihovega ceremoniala na najnujnejše¹⁶⁰ ter po izogibanju stroškom z »nepotrebnim bliščem in razkošjem«.¹⁶¹ Vendar se je Ljubljana po zgledu drugih deželnih glavnih mest kljub cesarjevemu navodilu, da razsvetljava in slavaloki niso potrebni,¹⁶² odločila za oba izkaza časti visokemu gostu.¹⁶³ Tudi sicer je uspeh varčevalnih ukrepov vprašljiv,¹⁶⁴ avstrijski zgodovinar Wilhelm Rauch stroške Karlovega potovanja po notranjeavstrijskih dednih deželah leta 1728 namreč ocenjuje na 928.677 goldinarjev in 27 krajcarjev.¹⁶⁵

Na potovanju v notranjeavstrijske dežele sta od ožjih družinskih članov cesarja spremljali le cesarica in starejša hči, nadvojvodinja Marija Terezija, ki sta nato ostali v Gradcu.¹⁶⁶ V notranjeavstrijske dežele je potoval tudi poznejši Karlov zet, bodoči soprog Marije Terezije in naslednik na cesarskem prestolu, lotariški princ Franc Štefan, ki pa je potoval posebej s pošto. Čeprav je bilo sprva predvideno, da bo tudi on ostal v Gradcu,¹⁶⁷ se je pozneje vendarle pridružil bodočemu tustu na potovanju po ostalih notranjeavstrijskih deželah. V Ljubljani so zanj zgradili celo posebno ladjo tipa »Chaichio« oz. »Kaik«¹⁶⁸ za plovbo po Ljubljani med kranjsko prestolnico in Vrhniko.

Poleg naštetih članov dinastije je s cesarjem v Gradec potoval predsednik dvornega vojnega sveta Evgen Franc princ Savoje in Piemonta. Znano je, da je bil znameniti vojskovodja v Gradcu, viri, ki bi pričali o njegovi udeležbi na potovanju po ostalih notranjeavstrijskih deželah, pa mi še niso znani.¹⁶⁹ V štajersko prestolnico, kjer je bila v dvornem vrtu »pod milim nebom« postavljena improvizirana operna hiša,¹⁷⁰ je pripotoval tudi cesarski kapelnik in skladatelj Johann Joseph Fux,¹⁷¹ Karel VI. naj bi se v Trstu med drugim sešel z znamenitim italijanskim skladateljem Antoniem Vivaldijem,¹⁷² ob cesarjevem drugem obisku v Ljubljani pa je čast igranja med cesarjevo večerjo doletela člane ljubljanske Akademije filharmonikov.¹⁷³

Od Postojne do Reke in nazaj (14.–19. september 1728)

Karel VI. je v ponedeljek, 13. septembra, dopoldne zapustil Trst, obedoval v gospostvu Senožeče, ki je pripadalo knezom Porcia, in prenočil v Postojni, kamor je prispel prek Razdrtega.¹⁷⁴ Medtem ko

¹⁵⁶ Gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*. Sicer pa je streljanje z možnarji v čast pomembnih dogodkov za mlajša obdobja izpričano tudi v Trnovem, gl. Bilc, *Kronika*, str. 41–42.

¹⁵⁷ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 18, str. 7, 105.

¹⁵⁸ Prav tam, Num. 18, str. 7, 105.

¹⁵⁹ Seitschek, *Die Länder*, str. 101, 103.

¹⁶⁰ Gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 4, 14, Num. 44, str. 149–151.

¹⁶¹ Gl. AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 17v, 34v; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 8, Num. 23, str. 115. O tem gl. Hisch, *Die Erbhuldigungen*, str. 104.

¹⁶² Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 39, str. 13, 142–143.

¹⁶³ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 64, str. 178–179. O tem gl. Fabjančič, *Zgodovina*, 4. zv., str. 123; Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 69–74, 188, 269; Kočever, Ljubljana, str. 295–298.

¹⁶⁴ Ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728, denimo, niso izdali spominskih novcev (Mikoletzky, Hofreisen, str. 282), kot je bila pogosta praksa ob tovrstnih umestitvenih obredih (Rohr, *Einleitung*, (III. Theil, VII. Capitul, §. 42), str. 678–679; Mikoletzky, Hofreisen, str. 282–285), na Kranjskem, na primer, ob dedni poklonitvi nadvojvodi Ferdinandu leta 1597 (Valvasor, *Die Ebre*, X, str. 355).

¹⁶⁵ Rausch, *Die Hofreisen*, str. 142; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 77. Prim. stroške potovanja Karla VI. z Dunaja v Karlove Vare, od tam v Linz na zgoranjeavstrijsko dedno

poklonitev in nazaj na Dunaj, gl. Mikoletzky, Hofreisen, str. 275–285.

¹⁶⁶ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 36r, 38v.

¹⁶⁷ Prav tam, fol. 36r.

¹⁶⁸ Prim. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 64 in Rausch, *Die Hofreisen*, str. 133. »Kaik« naj bi bil čoln na vesla, ki je lahko imel tudi en jambor in pol, gl. Kaik, *Maritimes Lexikon* (22. 9. 2023).

¹⁶⁹ Gl. naznanilo, poslano dvornemu vojnemu svetu 10. marca 1728 (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 42r–42v). O omembah princa Evgena v cesarjevem dnevniku gl. Rausch, *Die Hofreisen*, str. 113.

¹⁷⁰ Improvizirano operno hišo je 11. avgusta porušil veter (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 170r; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 113–114).

¹⁷¹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 71v–72r.

¹⁷² Hahn, *Zwei Besuche*, str. 6–7, 81–82 (z navedbo relevantne literature).

¹⁷³ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 66–67; Kočever, Ljubljana, str. 294.

¹⁷⁴ Heintz: *Den 13ten septembris vormittag montags reiseten i[h]re majestät von Triest hinweg, speiseten mittags auf der dem fürsten von Portia zugehörigen herrschaft Senosetsch, nachts aber giengen die selb[s]te über Prewaldt nach Adelsberg* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 94r). Gl. tudi *Wienerisches Diarium*, Num. 81, 9. 10. 1728, [fol. 9].

Heintz ne zapiše, kje točno na ozemlju senožeškega gospostva je tega dne obedoval cesar, ceremonialni protokol navaja, da se je to zgodilo v Senožecah.¹⁷⁵ Naslednjega dne, v torek, 14. septembra, je cesar nadaljeval pot proti Reki. Odrinil je iz Postojne ter preko Zagorja, kjer je imel opoldanski postanek, in ozemlja gospostva Prem¹⁷⁶ prispel v Trnovo,¹⁷⁷ kar dvorni uslužbenec v prostem prevodu opiše z naslednjimi besedami: »14. tega meseca [septembra] je bilo kosilo v Steinbergu ali Zagorju, ponoči pa [smo] skozi gospostvo Prem, ki pripada knezu Porcii, [potovali] v Trnovo, kjer je bila slaba nastanitev in izjemno pomanjkanje vode, tako da je sem ter tja po vasi in povečini zunaj nje stalo mnogo lesenih čebrov,¹⁷⁸ ti so bili tako za postrežbo dvora kot vojaštva napolnjeni z gorsko vodo in prineseni iz Bistrice. Celo župnik¹⁷⁹ v tem kraju je imel v svojem župnišču, kjer je bilo glavno bivališče, vodnjak, ki je bil popolnoma presahel. Ta vodnjak so napolnili z vodo, ki jo je več kot petdeset oseb prinašalo od pol ure [hoda] stran.«¹⁸⁰

Po odhodu iz Trnovega v sredo, 15. septembra, je cesar obedoval v Škalnici na današnjem Hrvaškem, ki jo je Heintz slabo ocenil. Po njegovem mnenju naj bi bil namreč ta kraj »še slabši kot prejšnji«, saj v Škalnici ni bilo mogoče dobiti ne vina ne kruha. Poleg tega je predhodnica cesarjevega sprejemstva, nadaljuje Heintz, ki je tjakaj prispela že dan poprej in v Škalnici prenočila, povečini morala spati v svojih vozovih

in kočijah¹⁸¹ ali pa kar pod milim nebom.¹⁸² Kljub temu se zdi, da ne pomanjkanje vode v Trnovem ne manko provianta v Škalnici nista sodila med resnejše incidente, kot je bil že omenjeni mariborski pripetljaj, ko se je v cesarju dodeljeni spalnici vdrl strop.¹⁸³ Poleg tega lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da nevšečnosti, ki jih omenja Heintz, niso pestile cesarja, temveč njegovo spremstvo.¹⁸⁴

Istega dne, v sredo, 15. septembra, je Karel VI. med 5. in 6. uro popoldne dosegel svojo zadnjo poklonitveno postajo – Reko.¹⁸⁵ Ko je prispel do novih cesarskih lazaretov, ki so stali pol ure pred mestom, je izstopil iz kočije, se povzpел na konja, jezdil po sredini skozi lazarete in pot nadaljeval skozi predmestje do mestnih vrat.¹⁸⁶ Heintz zapiše, da je Karlov prihod v mesto potekal brez posebnega razkošja.¹⁸⁷ Podatek o tem, da je cesar na Reko vstopil »na konju« (zu pferdt), je zanimiv,¹⁸⁸ saj je cesar, kot omenjeno, 3. maja 1728 določil, da bo čast njegovega vstopa v mesto na konju pripadla le štajerskemu Gradcu, vendar je to odločitev med potovanjem nekajkrat spremenil.¹⁸⁹

¹⁷⁵ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218r. Gl. tudi Rausch, *Die Hofreisen*, str. 138; Schreiber, *Habsburger*, str. 80; Hahn, *Zwei Besuche*, str. 82–83.

¹⁷⁶ Gl. zemljevid deželskega sodišča Prem v *Historischer Atlas*, Bl. 35, Adelsberg.

¹⁷⁷ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218r.

¹⁷⁸ Gre za besedo *bodung* oz. *die Bodung*, ki pomeni kad, čeber ali bedenj (Hudelja, *Nemško-slovenski*, str. 157; Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* (26. 7. 2023)). Ob tem velja dodati, da je notranjeavstrijska vlada 9. aprila kranjskim stanovom poslala navodila oskrbovanja za mesto Gradec, ki so kot smernice veljala tudi na Kranjskem. 12. točka dokumenta predvideva, da morajo biti v vseh hišah pripravljeni čebri ali sodi z vodo tudi zaradi požarne varnosti (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 8, Num 23, str. 114–115).

¹⁷⁹ Med letoma 1712 in 1758 je bil trnovski župnik Janez Anton Spingarolli (Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 198–199; gl. tudi razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*. Prim. Bilc, *Kronika*, str. 17, 28–29, 127; Vidrih, *Kratek zgodovinski oris*, str. 31–34).

¹⁸⁰ Heintz: *Den 14ten dito wahre das mittagmahl zu Steinberg oder Saguria, nachts aber über die fürstliche portysche herrschaft Prem nacher Dornöckh, allwo ein schlechtes unterkommen* (fol. 94v) und absonderlich mangel am wasser wahre, dergestalt daß hin und wider im dorf mehrestentheils aber außer desselben viele höltzerne bodungen gestanden, welche mit dem auß der Vistriz geholten berg-wasser zu bedienung der hofstadt sowohl, alß der soldatesca angefüllt waren, ja selbst der pfarrer des orthes hatte den in seinem pfarrhof (allwo das haubt-quartier wahre) sich befündenden aber völich außgetrockneten brunen mit obbesagten, gegen einer halben stundt von mehr alß 50 persohnen hergeholten wasser, anfüllen lassen (AT ÖStA FHKÄ SUS HS 0101, fol. 94r–94v). Marginalija poleg besedila navaja: *Wassermangel zu Dorneck* (prav tam, fol. 94v). Ceremonialni protokol razen imen krajev na poti ne prinaša drugih podatkov, gl. AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218r.

¹⁸¹ Nekaj odprtih vprašanj pušča prevod iz francoščine izvirajoče besede *chaise*, ki naj bi označevala dvo- ali štirikolesno polodprto kočijo (Duden.de) ali lahek, napol odprt voz, polkočijo (Hudelja, *Nemško-slovenski*, str. 178).

¹⁸² Heintz: *Den 15ten septembris speiseten i[hre] m[ajestät] mit-tags zu Scalniza, welcher orth noch schlechter, alß der vorige und weder wein noch brodt allda zubekommen wahre, ja die jenige parthey, welche einen halben tag vorausgegangen und daselbst über nacht geblieben ist, mehrsten theils* (fol. 95r) mit ihren wägen und chaisen, oder wohl gahr unter freyen himmel haben campiren müssen (AT ÖStA FHKÄ SUS HS 0101, fol. 94v–95r; gl. tudi AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218r–218v).

¹⁸³ Incident se je zgodil v petek, 24. septembra, ko je cesar izpustil postanek v Mariboru in se s pošto iz Celja odpravil naravnost v Gradec (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 222r). O tem Rausch, *Die Hofreisen*, str. 141; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 72.

¹⁸⁴ *Wienerisches Diarium*, Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 3–4] v drugem delu poročila o cesarjevem obisku Reke sicer omeni Karlovo kosilo v Škalnici, vendar ne omenja morebitnih nevšečnosti. Gl. tudi Rausch, *Die Hofreisen*, str. 138.

¹⁸⁵ Karel VI. je Reko v svojem dnevniku označil kot »boljšo« od Trsta (Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 71), poleg tega naj bi tako cesar kot lotarinški princ med obiskom Kraljevice, 16. septembra, po poročanju *Wienerisches Diarium*, Num 83, 16. 10. 1728, [fol. 4] izjavila, da sta jima mesti Reka in Kraljevica všeč.

¹⁸⁶ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218v; *Wienerisches Diarium*, Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4]. O tem gl. Schreiber, *Habsburger*, str. 81; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise*, str. 71.

¹⁸⁷ Heintz: *Eodem dato nachts langten ibro may[estät] glücklich zu Fiume an, und hielten dero einzug ohne sonderbahren pracht zu pferdt durch die vorstadt in die stadt und folgsamb ins schloß, allwo das haubt-quartier wahre* (AT ÖStA FHKÄ SUS HS 0101, fol. 95r, gl. tudi opis mesta, njegove okolice, cesarjevega obiska lazareta in Kvarnerskega zaliva, fol. 95r–97r).

¹⁸⁸ Podatek o vstopu »na konju« vsebujejo vsi trije pregledani viri: AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218v–219v; AT ÖStA FHKÄ SUS HS 0101, fol. 95r, glede vstopa na konju je Heintz opis nedvoumen, saj tudi marginalija navaja: *Einritt daselbst* (prav tam, fol. 95r); *Wienerisches Diarium*, Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4].

¹⁸⁹ Cesar je glede 12. točke mnenja tretje dvorne konference

Pred mestnimi vrati so visokega gosta ob salvah iz težkih topov z obzidja sprejeli sodnik, ki je imel pozdravni govor, rektor (jezuitskega kolegija) in odposlanci, ki so mu izročili mestne ključe. Ko jih je Karel VI. vrnil mestnim očetom, se je napotil do jezuitske cerkve, pri čemer ga je ob poti pozdravila mestna milica, postrojena v dve četi. Pred jezuitsko cerkvijo, kjer je visoki gost razjahal, so nanj čakali mestni glavar na čelu plemstva ter pičenski in senjski škof. Cesarja so pod baldahinom, ki ga je nosilo osem stolnih kanonikov, pospremili v cerkev do glavnega oltarja. Ko je bil odpet *Te Deum laudamus*, se je cesar napotil na grad, kjer je bilo zanj pripravljeno stanovanje, in nato javno obedoval v pričo velikega števila ljudi.¹⁹⁰

Naslednjega dopoldneva, 16. septembra, sta se cesar in lotarinški princ na konjih podala v Bakar, kjer sta se skupaj z viceadmiralom baronom Teichmannom¹⁹¹ vkrcala na »lepo okrašeno« brigantino,¹⁹² ki ju je čakala v tamkajšnjem pristanišču. Visoka gosta sta nato s svojim plovilom v spremstvu galeje iz Senja in mnogo drugih ladij odplula v Kraljevico, kjer sta si ogledala tamkajšnji grad. Zatem sta se ponovno vkrcala na ladjo ter ob salvah topov in postrojene milice iz Vinodola odplula nazaj v Bakar. Po kosilu je popoldne sledila vrnitev na Reko, kjer je cesarja ob ustju Rječine ali Fiumare pričakala omenjena senjska galeja, ki je tja priplula iz Bakra. Po ogledu plovila je cesar obdaril njeno posadko.¹⁹³

V petek, 17. septembra, je Karel VI. na gradu, kjer je bila njegova rezidenca, sprejel »poklonitev« (*huldigung*) reških mestnih oblasti,¹⁹⁴ s čimer je bil opravljen še zadnji notranjeavstrijski umestitveni obred. Cesar je nato v soboto, 18. septembra, dopoldne krenil nazaj proti Gradcu. Pot ga je vodila mimo Sv. Matije v Škalnico, kjer je obedoval, in od tam popoldne skozi Lipo in Rupo v Jelšane, nato po »dobri in z zidovi obdani poti« (*gut und gemauerten weeg*), kot zapiše Heintz, skozi Dolenje (pri Jelšanah) in Koseze (*Lassessa*)¹⁹⁵ »med gorami« v Trnovo, kjer je prespal. Naslednjega dne, 19. septembra, je visoki gost pot nadaljeval v Zagorje na kosilo in nato v Postojno, kjer je prenočil.¹⁹⁶

Kot komentar h Karlovemu potovanju po Bistriškem gre izpostaviti, da med dozdajšnjimi raziskavami žal ni bil odkrit noben vir, ki bi neposredno obravnaval priprave Trnovega na cesarjev prihod, medtem ko je znano, da so stanovi, denimo, Tržičanom naročili, naj za vladarjev obisk pripravijo »Šutinovo hišo« in zvišajo trška vrata,¹⁹⁷ od Franca pl. Creitzberga zahtevali, naj v Postojni za cesarjevo nastanitev pripravi svojo hišo,¹⁹⁸ gospostvu Hošperk pa veleli, naj ima za primer visoke vode pripravljene splave.¹⁹⁹ Ker tovrstni viri za Trnovo še niso znani, lahko o poteku pripravn sklepamo zgolj na podlagi splošnih odredb, predstavljenih v tretjem poglavju razprave.

Po vsej verjetnosti sta »spodobno namestitve« za cesarja v trnovskem župnišču pripravila že dvakrat omenjena furirja Robinet in Meichsner, kot jima je z instrukcijo naročil dvor in jima zato izstavil kredenčni patent.²⁰⁰ Vendar po drugi strani ne moremo a

3. maja določil: *Weilen auser Grätz nirgendts kein einritt, sondern nur einfahren werd, werden auch die ständt nur auf dem mittag und aufschuß und dann bey dem wagen, bey der kürchen empfangen und auffwarten* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 12r–12v; AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 84v). Karel VI. je, kot omenjeno, med potovanjem po notranjeavstrijskih deželah na konju vstopil v Gradec, Velikovec, Gorico, Trst in Reko. Gl. op. 84.

¹⁹⁰ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 218v–219v. Gl. tudi *Wienerisches Diarium*, Num. 82, 13. 10. 1728, [fol. 4]; Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4]; Schreiber, *Habsburger*, str. 80.

¹⁹¹ Neidentificiran.

¹⁹² Tip ladje je vprašljiv, viri ga namreč navajajo v naslednjih oblikah: *Bregantin* (*Wienerisches Diarium*, Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4]) in *Pregantin* (AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 219v). Heintz po drugi strani piše, da je bilo plovilo tipa *Lancia*, ki naj bi v Bakar priplulo iz Trsta (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 97v). Medtem ko je slednji termin neidentificiran, lahko prva dva nemara prevajamo z izrazom brigantina, ki označuje jadnico z dvema jamboroma (SSKJ (1. 9. 2023)), ali bregantin (Pust, Beneško-osmanski, str. 106) in brigantin. Medtem ko naj bi se jadrnice brigantine na vzhodni obali Jadrana pojavile sredi 18. stoletja, je bregantin/brigantin njen predhodnik na vesla in jadra, ki se je pojavil že v 16. stoletju (Štumberger, Brik, str. 70–71).

¹⁹³ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 219v–220v; *Wienerisches Diarium*, Num. 82, 13. 10. 1728, [fol. 4–5]; Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4]. Pri Heintzu, AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 97v–101r, naletimo tudi na podatke o dveh nesrečah, ki sta spremljali cesarjev obisk, in sicer naj bi bila nesreča pri streljanju s topovi usodna za enega od topničarjev v Kraljevici, v Bakru pa naj bi nekdo ob eksploziji smodnika izgubil dlan (prav tam, fol. 99r–99v). Prim. Rausch, *Die Hofreisen*, str. 139; Schreiber, *Habsburger*, str. 81.

¹⁹⁴ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 219v–221r; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 97v–101r; *Wienerisches Diarium*, Num. 82, 13. 10. 1728, [fol. 4–5]; Num. 83, 16. 10. 1728, [fol. 4–5]. Gl. tudi Rausch, *Die Hofreisen*, str. 139–140; Schreiber, *Habsburger*, str. 81.

¹⁹⁵ Potencialno odprto vprašanje ostaja le, kateri kraj je Heintz označil z besedo *Lassessa* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 101r). Upoštevajoč dejstvo, da sta bili ob trasi tedanje ceste med vasjo Dolenje pri Jelšanah in Trnovim le vasi Koseze (*Kaseze*) in Bistrica (*Feistritz*), sklepam, da se omenjeni označevalec nanaša na Koseze. Gl. tudi Lieberjevo cestno karto (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526, 527).

¹⁹⁶ Heintz: *Nach solcher gestalt von denen gesambten i[n]ner[österreichischen] landen allermildest empfangenen erbhuldigungen, habe s[eine] kay[serliche] may[estät] sich aller gnädigst beliben lassen den 18ten septembris vormittag dero ruckreyße nacher Grätz vorzunehmen und giengen diesen tag von Fiume ab durch Sa[n]kt Mathia, Scalniza, allwo sie zu mittag speiseten, von dannen nachmittags über Lippe, Ruppe, Jelleschana in gut und gemauerten weeg durch das do[r]ff Dolegina, Lassessa (?) zwischen (fol. 101v) denen bergen biß Dorneck, allwo sie auch über nacht ver[b]lieben. Den 19ten continuirten Ihro may[estät] dero fernere reyße biß Saguria oder Steinberg zum mittagmahl, nachts aber auf Adelsberg* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 101r–101v). Gl. tudi AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221r–221v. Franc Štefan Lotarinški je za razliko od cesarja z Reke odpotoval s pošto in v Gradec prispel dva dni pred njim (Rausch, *Die Hofreisen*, str. 141).

¹⁹⁷ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 8, 11, Num. 36, str. 137–138.

¹⁹⁸ Prav tam, str. 13.

¹⁹⁹ Prav tam, str. 8.

²⁰⁰ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 35v–41v; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 4, str. 3, 85.

priori izključiti možnosti stanovskega angažmaja pri pripravi župnišča, saj so 2. aprila stanovi iz Gradca dobili odredbo, ki jim je naročala, naj na postajališčih ob poti postavijo kuhinje in priskrbijo živila.²⁰¹ Žal ne vemo niti tega, ali so bili za potrebe visokega gosta in njegove kuhinje ob trnovskem župnišču postavljeni začasni leseni objekti. Heintzev potopis pa kaže, da so čebri za vodo, ki jih je naznanilo z 9. aprila predvidevalo za požarno varnost,²⁰² v Trnovem služili za prinašanje vode.

Več vprašanj odpirata tudi Heintzevi navedbi, da so morali dvorni uslužbenci, ki so v Škalcnico prispeli dan pred cesarjem, spati na prostem ter da tamkaj ni bilo mogoče dobiti ne vina ne kruha. Medtem ko je na podlagi kredenčnega patenta z 20. marca mogoče sklepati, da je bila priprava konjskih hlevov in lop za vozeve v pristojnosti protipisarja Lukawskega,²⁰³ še ni povsem jasno, ali je bila skrb za namestitve dvornih uslužbencev v pristojnosti stanov.²⁰⁴ Kar zadeva pomanjkanje vina in kruha v Škalcnici, vemo, da je kranjski deželni glavar že 4. aprila zemljiškim gospodstvom, skozi katera naj bi potoval cesar, naročil, naj pripravijo dovolj živil in krme,²⁰⁵ 1. junija pa jim je stanovski patent naročal, naj se založijo tudi z »dobrim laškim in vipavskim vinom«.²⁰⁶

24. junija je bil imenovan »ordonančni komisar« Wertenthall, ki je moral po vsej deželi potovati pred cesarjem in poskrbeti, da je bilo na vseh postajališčih dovolj živil, krme in drugih potrebščin.²⁰⁷ Pomanjkanju vina in kruha bi lahko botrovala tudi spomladanska prepoved izvoza iz Kranjske, ki je do odprave konec maja težave s preskrbo povzročala zlasti v Trstu in na Reki. Čeprav Škalcnica ni bila del reškega ozemlja, na določene težave na tem območju nemara kaže ukaz graških tajnih svetnikov kranjskemu deželnemu glavarju, naj sprostí trgovino z Reko in njenim meščanom dobavi dovolj živil, da bodo lahko cesarja primerno sprejeli,²⁰⁸ pa tudi siceršnje slabo stanje kraja, o čemer bo govor v naslednjem poglavju.

H Karlovemu potovanju po ozemlju današnje občine Ilirska Bistrica kaže dodatni, da ga je po vsej verjetnosti na tem delu poti spremljal lotariški princ in bodoči cesar Franc Štefan, čigar navzočnosti v Trnovem viri sicer ne omenjajo, je pa izpričana na Reki. Na podlagi naznanila za dvorni vojni svet s 15. aprila lahko sklepamo, da je gosta v Trnovem pričakal manjši kontingent vojakov, ki so poleg telesne straže skrbeli za cesarjevo varnost.²⁰⁹ Poleg njih bi mu dobrodošlico lahko izrekel tudi kateri od članov kranj-

skih deželnih stanov, kot je velela odredba graške de-dnopoklonitvene konference z 2. aprila.²¹⁰

Ceste in kraji na Bistriškem v sočasnih virih

Poleg utrditve pravnega okvira s pragmatično sankcijo²¹¹ je vladavina Karla VI. v dvajsetih letih 18. stoletja Habsburški monarhiji postavila tudi temelje cestnega omrežja. Gradnja cest je bila namreč povezana z vladarjevimi merkantilističnimi nazeri ter načelom povezovanja sestavljene monarhije v gospodarsko in trgovinsko celoto;²¹² dodatno jo je spodbujala razglasitev proste plovbe pod cesarsko zastavo na Jadranskem morju leta 1717²¹³ ter Trsta in Reke za prosti pristanišči leta 1719.²¹⁴ V prvi fazi izgradnje cestnega omrežja v dvajsetih letih 18. stoletja je bila cesta med Postojno in Reko še brez gostišč, zgodovinopisje pa ugotavlja, da je bilo na tem odseku težko kupiti hrano,²¹⁵ kar potrjuje zgoraj omenjeni Heintzev potopis.

V kontekst skrbi za cestno omrežje na Kranjskem lahko uvrstimo poročilo deželnega knjigovodje Janeza Boštjana (Sebastjana) Rakovca pl. Raigersfelda (1655–1732)²¹⁶ o izboljšavi in gradnji deželnih cest, ki ga je 17. avgusta 1703, torej že pred nastopom Karlove oblasti, sestavil za kranjski urad poverjenikov.²¹⁷ Uvod poročila navaja, da je bilo nekdanj obi-

²¹⁰ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 18, str. 7, 105.

²¹¹ Gl. Seitschek, *Die Pragmatische Sanktion*, str. 235–239.

²¹² Gröger, *Ausbau*, str. 163; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 77–78; Zwitter, *Od zgodnjega kapitalizma*, str. 147. Gl. tudi pregled razvoja cest na Slovenskem v 18. stoletju v Liković [et al.], *Zgodovina cest*, str. 146–156.

²¹³ Karel VI. je izkoristil šibkejši položaj Beneške republike v času skupne vojne proti Osmanom (1714–1717) ter ob podpori Velike Britanije in Francije leta 1717 razglasil svobodno plovo po Jadranskem morju, o tem gl. Löwenthal, *Geschichte*, Erster Theil, str. 151–157 (objava patenta prav tam, Anhang III., str. 219–222); Česnik, *Trgovina*, str. 39–40. Primerek patenta gl. SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1703–1720 (1717, junij 2, Dunaj). Prim. Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 77, ki kot datum izstavitve patenta navaja 2. julij 1717.

²¹⁴ Löwenthal, *Geschichte*, Erster Theil, str. 157–162; Rausch, *Die Hofreisen*, str. 101, 136; Gröger, *Ausbau*, str. 164; Holz, *Cestne povezave*, str. 498; Česnik, *Trgovina*, str. 39–46 (z navedbo druge relevantne literature). Prim. Brückmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 195.

²¹⁵ Gröger, *Ausbau*, str. 167; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 119. Prim. Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 204, ki po drugi strani navaja, da so leta 1498 gostišča premogli naslednji kraji: (Ilirska) Bistrica, Knežak, Sembije, Zagorje, Klenik, Trnje, Selce, Pivka, Narin, Nadanje selo, Košana in Vreme. Nemara gre razlog za očitno razliko med poznim 15. in zgodnjim 18. stoletjem iskati v upadu trgovine na Reki, ki se je na raven iz 15. stoletja ponovno povzpela šele po merkantilističnih reformah v 18. stoletju. Gl. Česnik, *Trgovina*, str. 13, 35, 41–44, 47 z navedbo relevantne literature. O stanju gostiln ob komercialnih cestah Podkoren–Ljubljana, Ljubelj–Ljubljana in Ljubljana–Postojna leta 1765 gl. Šorn, *Zanimivosti*, str. 164–165.

²¹⁶ Andrejka, Raigersfeld. SBL (8. 8. 2023)). Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 17. st., 1. del, str. 121–130; Kos, *V službi*, str. 7, 11–12, 101, 106, 140–141, 168, 186, 193, 207–215, 245, 267, 275.

²¹⁷ SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a), sn. 1, [...] Bericht wegen besser- und bauung, 17. avgust 1703, [s. p.].

²⁰¹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 19, str. 7, 106.

²⁰² Prav tam, Num. 23, str. 8, 111–115.

²⁰³ Prav tam, Num. 4, str. 3, 85.

²⁰⁴ Naročeno jim je bilo, naj poskrbijo za vojake, gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 61, str. 19, 173–174.

²⁰⁵ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num. 20, str. 107–108.

²⁰⁶ Prav tam, Num. 49, str. 15, 157–159.

²⁰⁷ Prav tam, Num. 62, str. 175–176.

²⁰⁸ Prav tam, Num. 46, str. 15, 153–155.

²⁰⁹ AT ÖStA/HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 68v.

čajno, da so ceste z deželno tlako vzdrževala posamezna gospostva, in opozarja, da je vzdrževanje cest pomembno za gospodarstvo dežele, saj se nekateri trgovci, tako Raigersfeld, zaradi slabih cest raje poslužijo drugih poti, denimo, preko Koroške v Italijo. Sledi opis kranjskih cest po posameznih odsekih s podatki o lastnikih, ki so jih morali vzdrževati.²¹⁸

Območje današnje občine Ilirska Bistrica se v Raigersfeldovem poročilu pojavi dvakrat, in sicer se z njim prvič srečamo v zelo skromnem opisu ceste iz Loža preko Jurišča do Trnovega.²¹⁹ Več podatkov o obravnavanem območju prinaša opis ceste »od Postojne do Trnovega ali Bistrice«, ki opisuje celotno pot do reškega ozemlja²²⁰ in so ga kranjski stanovi v nekoliko predelani obliki ponovno uporabili slabih deset let pozneje, ko je 21. julija 1713 zaradi pritiskov z dvora na Kranjskem izšel patent za izboljšanje cest, ki je predvideval popravila na ravni celotnega omrežja, ne le posameznih odsekov.²²¹ Deželni stanovi so ob tej priložnosti nekoliko predelali Raigersfeldovo poročilo,²²² popravila cest pa so morala zaradi pomanjkanja denarja počakati še dobro desetletje.²²³

Pot, po kateri je Karel VI. septembra 1728 potoval na Reko, je predstavljena v 23. odseku, ki navaja, da je cesto od Postojne do zidanega mostu pod Rakitnikom z »mojstrskim delom« (maisterschaft) morala vzdrževati dežela, sam most pa notranjeavstrijska dvorna komora. Popravilo nadaljevanja ceste je bilo v pristojnosti gospostva Prem, ki je v ta namen pobiralo mitnino. Premsko gospostvo je bilo dolžno tudi graditi most preko »Bistrice ali Reke« nedaleč od vasi Bistrica. Za popravila ceste od Trnovega do Škalnice dežela ni bila dolžna nuditi povračila. Poročilo nato ponovno navaja, da mora gospostvo Prem vzdrževati mostove na ozemlju svojega deželskega sodišča, prav tako gospostvo Novi grad v svojem deželskosodnem okrožju.

Pri Škalnici je mitnino pobiralo gospostvo Švarcenek, ki je zato moralo popravljati tamkajšnjo cesto, ko je bilo to potrebno. Cesto do Staroda je imelo posestvo Mune, ki je bilo obvezano vzdrževati ta odsek

v voznem stanju. Poročilo dodaja, da [za vzdrževanje ceste] od Trnovega do Klane dežela ni dolžna nuditi povračila. Gospostvi Jablanica in Gotnik pa sta morali ceste vzdrževati z deželno tlako.²²⁴ Poročilo torej večinoma obravnava cesto na Reko, razen odseka do Staroda, kjer Karel VI. poldrugo desetletje pozneje ni potoval. Žal iz opisa ne izvemo ničesar o stanju cestne infrastrukture, krajev ob poti in njihovih nastanitvenih kapacitet.²²⁵

Pravo spodbudo za izgradnjo cest je nekaj let pozneje dala že omenjena razglasitev proste plovbe na Jadranu (1717) ter Trsta in Reke za svobodni pristanišči (1719), s čimer so poti preko alpsko-dinarske pregrade do morja dobile pomen za vso monarhijo. Zato so med letoma 1718 in 1724 na širšem območju Krasa potekale posamezne izboljšave cest.²²⁶ Dela je leta 1725 dodatno spodbudila napoved potovanja Karla VI. po notranjeavstrijskih deželah, ki je sledilo tri leta pozneje.²²⁷ Ta gradbena dela²²⁸ s strani dvora niso ostala neopažena, Heintz je namreč pri opisu Reke pohvalil tudi cesto iz Bakra v Karlovec, imenovano *Via Carolina*,²²⁹ ki jo je treba po njegovem mnenju spoštovati kot »polovično svetovno čudo« (*halbes wundertwunder*), ter nadaljeval, da se to: »... lahko reče tudi o poti, popolnoma udobno, dobro in trajno narejeni čez celoten Kras od Vrhnike do Gorice, Trsta in Reke. Prav tako [kot med Bakrom in Karlovcem] se je pred komaj štirimi ali petimi leti po vseh teh cestah tako pri po-

²²⁴ Povzeto po izvirniku: 23. Von Adlsparg biß auf Dornegg oder Veistriz. Alda hat daß landt die strassen biß an die gemauerte prukhen unter Rakhitnikh, ratione der maisterschaft zu reparieren, die prukhen aber betreffen die löb[liche] i[nner] ö[sterreichische] hofcammer etc. und die weitere weegs reparation, die herrschaft Bremb, welche derentwegen die mauth einnimbt, auch die prukhen über daß wasser Veistriz oder Reka genant, unweith des dorfs Veistriz gelegen, zu pauen hat. Von Dornegg biß auf Scalniza ohne entgelt des Landts. Die herrschaft Bremb mit erhaltung der prukhen in ihren landtgerichtlichen district. Item die herrschaft Castelnuovo ingleichen in ihren landtgerichtlichen district. Zu Scalniza hat die herrschaft Schwarzenegg ein mauth einzunehmen, soll derowegen auch den weeg reparieren, so nothwendig ist. Guett Munia hat den weeg biß auf Stårädä und selbiger revier in wandlbahren standt zuerhalten. Von Dornegg biß Clana ohne entgelt des landts. Hat die herrschaft Jablanitz und Gutteneß die strassen mit der landtroth zu pauen (SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a), sn. 2, Abteilung [...], 21. julij 1713, [fol. 12–13]).

²²⁵ O gospodarskem pomenu Reške ceste za Trnovo gl. Valenčič, Iz gospodarske preteklosti Trnovega, str. 46.

²²⁶ Holz, Cestne povezave, str. 498–499; Šorn, Zanimivosti, str. 159–160; isti, Modernizacija, str. 63–77; Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 147; Česnik, Trgovina, str. 39–46.

²²⁷ Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 147; Holz, Die Habsburger, str. 31–37; gl. tudi Rausch, Die Hofreisen, str. 99–101.

²²⁸ Kranjski deželni glavar Volf Vajkard grof Gallenberg je neposredno pred začetkom cesarjevega potovanja, 19. aprila 1728, izdal patent o obnavljanju cest na izpostavljenih odsekih poti, po kateri je pozneje potoval Karel VI., gl. Perizhoffer, Erb-Huldigungs Actus, Num. 35, str. 135–137; Rausch, Die Hofreisen, str. 125, op. 268, 126.

²²⁹ O tem gl. Helmedach, Das Verkehrssystem, str. 120–127; Gröger, Ausbau, str. 166–168; Česnik, Trgovina na Reki, str. 15–16, 18–19, 21. Navedeni deli navajata ostalo relevantno literaturo na temo Karoline.

²¹⁸ SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a), sn. 1, [...] Bericht wegen besser- und bauung, 17. avgust 1703, [fol. 1–3]. O tem Holz, Cestne povezave, str. 497. O vzdrževanju cest pred zgodnjim 18. stoletjem gl. Šorn, Zanimivosti, str. 158. O stanju cest pred 18. stoletjem gl. Helmedach, Das Verkehrssystem, str. 52–57; Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 143–145.

²¹⁹ SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a), sn. 1, [...] Bericht wegen besser- und bauung, 17. avgust 1703, [fol. 8]; o tem Holz, Cestne povezave, str. 497.

²²⁰ SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a), sn. 1, [...] Bericht wegen besser- und bauung, 17. avgust 1703, [fol. 8–9].

²²¹ SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a). O tem gl. Šorn, Zanimivosti, str. 158; isti, Modernizacija, str. 64; Helmedach, Das Verkehrssystem, str. 76; Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 146–147.

²²² SI AS 2, Stan I., šk. 767 (fasc. 527a), sn. 2, Abteilung [...], 21. julij 1713, [s. p.]; o tem Holz, Cestne povezave, str. 497–498; Šorn, Modernizacija, str. 64.

²²³ Holz, Cestne povezave, str. 497; Šorn, Modernizacija, str. 64; Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 147.

tovanju oseb kot pri prevozu ekvipaž, drugih potrebnih živil in trgovskega blaga lahko potovalo le z največjimi nevsječnostmi, s pomočjo tovornih konj. Po drugi strani se lahko poslej tod na lahkih in težkih vozovih prevaža z največjo udobnostjo.«²³⁰

Poleg tega je, kot omenjeno, pri opisu cesarjevega povratka z Reke proti Postojni Heintz kot pendánt nelaskavi oceni nastanitvenih kapacitet v Trnovem in Škalnici pohvalil »dobro in z zidovi obdano« cesto med Jelšanami in Trnovim.²³¹ Slabi dve leti za cesarskim dvorom, konec maja in junija 1730, je po širšem območju Krasa potoval nemški učenjak Johann Georg Keyßler (1693–1743), ki je spremljal dva mlada grofa na izobraževalnem potovanju po Evropi. Trojica je iz Trsta preko Škalnice krenila na Reko in od tam proti Postojni. Nemški popotniki, ki so si po poti ogledovali kraške pojave, so obiskali še Planino, Cerknico in Idrijo ter se preko Vrhnike, Ljubljane in Celja odpravili v Gradec.²³²

Keyßler je vtise s svojega potovanja leta 1740 objavil v večkrat prevedeni knjigi,²³³ v kateri med drugim opisuje pot z Reke v Postojno. Avtor sicer neposredno ne omenja krajev na Bistriškem, opiše pa Škalnico, za katero pravi, da je »slab kraj« z le nekaj hišami, njena okolica pa naj bi bila kamnita in neuporabna. Kraj je zlasti pestilo pomanjkanje vode, ki je je, kot zapiše, primanjkovalo še več ur hoda naprej. Zato so morali vodo prinašati z Reke, in ker so to počeli s sodi, v katerih je bilo poprej vino, si je popotnik z njo, tako avtor, lahko le malo pomagal. Zemlja in tla naj bi se postopno izboljševala proti Postojni. Keyßler doda, da v deželi »do Ljubljane« govorijo slovensko, medtem ko gospoda poleg tega govori še italijansko in nemško.²³⁴

Nedolgo za potovanjem nemškega učenjaka je zemljemersko delo po Kranjskem verjetno začel izvajati Janez Dizma Florjančič pl. Grienfeld (1691–1757), ki je več kot desetletje terenskega dela leta 1744 kronal z objavo zemljevida celotne dežele

Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica (Krajepisni zemljevid Kranjske).²³⁵ Kdaj natanko je avtor meritve izvajal na Bistriškem, ni znano, so pa obravnavani kraji upodobljeni na Sekciji 8 njegovega zemljevida. Trnovo je označeno kot sedež župnije in pošte, ki jo je kraj verjetno dobil v tridesetih letih 18. stoletja.²³⁶ Ob glavni komercialni cesti, ki je na kolorirani karti označena z rdečo barvo,²³⁷ so kot sedež župnije pravilno označene še Jelšane,²³⁸ kot kraja brez cerkve pa napačno Šembije in Koseze.²³⁹

Po spodletelem poskusu sistematičnega popravila cest na Kranjskem leta 1713 so se večja dela naposled začela med letoma 1746 in 1747, ko za vzdrževanje cest niso več skrbeli kranjski deželni stanovi, temveč je Dunaj cestna dela dajal v zakup.²⁴⁰ Leta 1746 je cestne zadeve na Kranjskem prevzel grof Leopold Lamberg, čigar zakup je trajal do leta 1763. Stanje cestnega omrežja, kakršnega je vzpostavil Lamberg, je opisano v znameniti »jožefinski« vojaško-topografski izmeri, nastali med letoma 1763 in 1787.²⁴¹ Širše območje današnje občine Ilirska Bistrica večinoma pokrivata sekciji 226 in 229, ki sicer prinašata le skope, vendar relevantne podatke o razmerah v drugi polovici 18. stoletja.²⁴²

Na podlagi opisov sekcije 226 ugotovimo, da je bila »deželna in poštna cesta« (*die Land und Poststrasse*), ki je potekala iz Raduhove vasi (danes del Pivke) skozi Zagorje, Knežak in Šembije proti Trnovemu, »po naravi kamnita, zelo dobra in ob vsakem času uporabna«, njena širina pa je variirala med

²³⁵ Reisp, Florjančičev veliki zemljevid; Gašperič, Florjančič pl. Grienfeld, Janez Dizma. *Slovenska biografija* (20. 8. 2023); Južnič, Študij, str. 383.

²³⁶ Gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*.

²³⁷ Nekaj odprtih vprašanj pušča Florjančičeva upodobitev odseka ceste med Šembijami in Trnovim, saj bi lahko to razumeli tudi tako, da je cesta vodila skozi Podstenje, vendar se to zdi le malo verjetno. Za Podstenje *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 156, v točki 8 namreč navaja, da so poti takšne kot v točki 1., torej v Suhorju, to je: *Poti, ki vodijo od tu, velja večinoma označiti kot peš steze in jezalne poti* (prav tam, zv. 3, Opisi, str. 154). Tudi zemljevid sekcije 226 ne kaže, da bi deželna in poštna cesta med Šembijami in Trnovim peljala skozi Podstenje, kaže pa, da so med Šembijami in Podstenjem poti, katerih prehodnost je zgoraj opisane kvalitete. Tako tudi Lieberjeva cestna karta, nastala okrog leta 1780, ne kaže, da bi trasa ceste med Šembijami in Trnovim potekala skozi Podstenje (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/525, 526).

²³⁸ O župniji Marijinega vnebovzvetja v Jelšanah gl. Höfler, *Gradivo*, Primorska, str. 111–113.

²³⁹ Gl. Florjančič, *Deželopisna karta*. O tem gl. Gašperič, Stari zemljevidi, str. 79–80; Gašperič, Šolar in Zorn, *Kartografski zakladi*, str. 27, 82–85. Da sta Šembije in Koseze označena z znakom *pagi sine templis*, je napaka, saj sta v obeh vaseh stali podružnični cerkvi trnovske župnije sv. Petra in Pavla, in sicer cerkev sv. Vida v Šembijah ter sv. Marije Magdalene v Kosezah (Höfler, *Gradivo*, Primorska, str. 107, 109).

²⁴⁰ Holz, *Cestne povezave*, str. 500.

²⁴¹ Holz, *Cestne povezave*, str. 501. Prim. Likovič [et al.], *Zgodovina cest*, str. 151–153; Šorn, Zanimivosti, str. 160–163; isti, Modernizacija, str. 65–68; Zwitter, Od zgodnjega kapitalizma, str. 149.

²⁴² *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 153–158, 169–178.

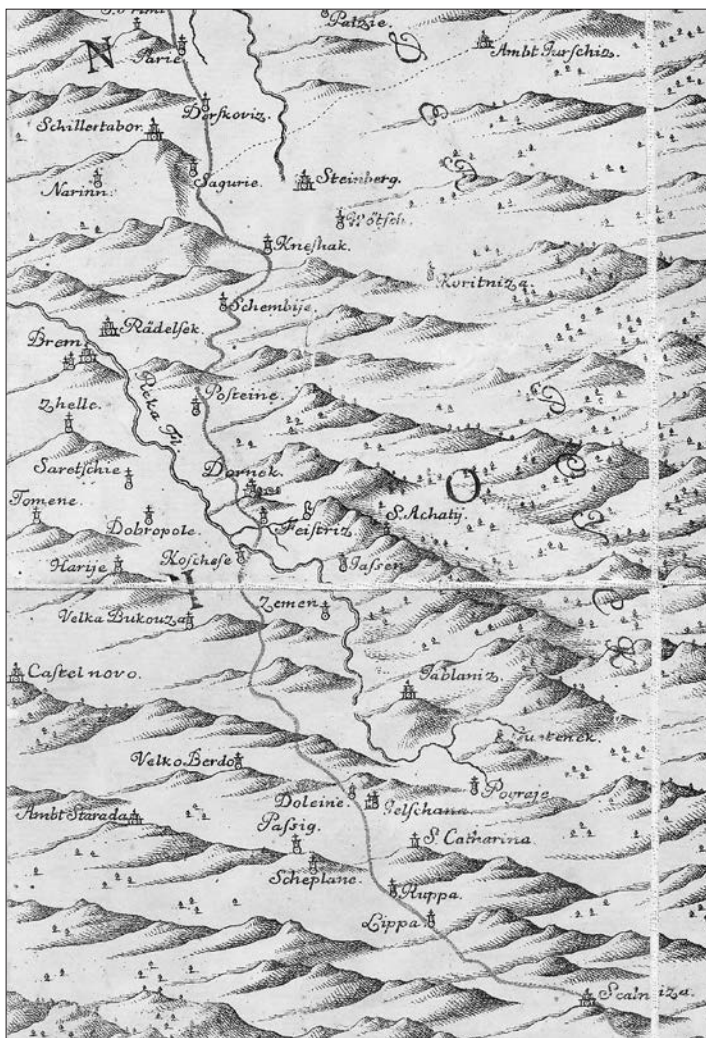
²³⁰ Heintz: ..., *welches auch von dem über den völligen Carst von Oberlabach biß Görtz, Triest und Fiume vollkomment(?) bequem, gutt undt dauerhaft gemachten weeg kann gesaget werden, allermassen auff all diesen strassen vor kaum 4 oder 5 jahren nicht anderst als mit gröster ungelegenheit durch hülff deren saimb-rossen sorwohl in reysung deren persohnen, als forthbringung der equipage, auch anderer nothwendiger lebensmittel undt (fol. 101r) kaufmanns gütern gewandert hat werden können, wo man bingegen alles nunmehr auff leicht- und schwebren wägen mit der grösten bequelmlichkeit forthzubringen vermag* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 100v–101r).

²³¹ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 101r.

²³² Shaw, *Foreign*, str. 66; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 318–338; Holz, *Cestne povezave*, str. 509. O Johannu Georgu Keyßlerju gl. Ratzel, Keyßler, Johann Georg. *Allgemeine Deutsche Biographie* (10. 8. 2023).

²³³ Delo je bilo prvič objavljeno leta 1740, faksimile angleškega preвода 48. pisma iz leta 1760, ki se nanaša na slovenska kraška področja, je objavil Shaw, *Foreign*, str. 67–70.

²³⁴ Keyßler, *Neueste Reisen*, str. 1189. Prim. faksimile nekoliko spremenjenega angleškega preвода iz leta 1760 v Shaw, *Foreign*, str. 67.

Glavna komercialna cesta na odseku od Parja do Škalske po Florjančičevem Krajeviskem zemljevidu Kranjske, detajl (Florjančič, Deželopisna karta, Sekcija 8).

6 in 7 do komaj 4 sežnjev²⁴³ na nekaterih mestih.²⁴⁴ Opisa Knežaka in Šembij žal ni, na podlagi opisov drugih naselij pa lahko sklepamo, da so bile hiše tudi tod zgrajene iz kamna.²⁴⁵ Dobre ocene je Reška cesta deležna tudi v sekciji 229, kjer pri opisu Rupe bremo, da je poštna cesta (*die Poststrasse*) »čevelj široka [sic!]²⁴⁶ in zaradi kamnite podlage ob vsakem času uporabna; ostale poti so bolj pešpoti.«²⁴⁷

Opisi sekcije 229 prinašajo nekaj skopih podatkov o krajih, skozi katere je petintrideset let pred začetkom »jožefinskih« vojaških meritev potoval Karel VI. Za Trnovo, denimo, posredno izvedemo, da so hiše kamnite, rubrika o trdnih zgradbah v kraju pa žal ne omenja župnišča, kjer je cesar dvakrat prenočil.²⁴⁸ Opis Bistrice, naslednjega naselja ob Karlovi poti, pri navedbi voda prinaša tudi nekaj podatkov o gospodarskih panogah, razvitih v okolici, in sicer: *Tu izvirajoči potok Bistrica poganja mline, bakrove in železove fužine, je zelo deroč. Ko pade nekaj več dežja, dre na plan iz jame, označene na karti, s tako silo, da ga brez nevarnosti ni mogoče nikjer prečkati.*²⁴⁹

Pri Kosezah, naslednji vasi ob poštni cesti, vojaška izmera navaja, da so hiše večinoma kamnite,²⁵⁰ opisa

²⁴³ Seženj ali klafta naj bi meril med 189,4 in 189,6 cm (Vilfan, Prispevki, str. 59).

²⁴⁴ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 157.

²⁴⁵ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 153–158.

²⁴⁶ Čevelj naj bi meril 31,6 cm (Vilfan, Prispevki, str. 59). Potemtakem lahko sklepamo, da je avtor opisa pri širini ceste pozabil vnesti število čevljev, prim. nemški izvirnik: *Die Poststrasse, so von Saguria kommt und nach Fiume gebet, ist Schuch breit und jederzeit wegen steinigten Grundes gut zu gebrauchen* (*Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 173–174).

²⁴⁷ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 173–174. Na ta opis se sklicujejo omembe poštne ceste pri opisih drugih krajev v sekciji 229.

²⁴⁸ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 178.

²⁴⁹ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 178. O gospodarskih razmerah v 18. stoletju gl. Valenčič, Iz gospodarstve preteklosti Bistrice, str. 70–77.

²⁵⁰ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 177–178.

*Deželna in poštna cesta med Trnovim in Jelšanami, detajl z zemljevida sekcije 229
(Slovenija na vojaškem zemljevidu, zv. 3, Karte, sekcija 229).*

reke Reke, ki jo je cesar prečkal na poti iz Bistrice, pa najdemo vsaj še v točkah, posvečenih Jasenu, Jablanici in Zabičam. Pri prvem beremo: »Tukajšnji potok Reka je širok 8 do 10 korakov,²⁵¹ ima položne bregove in kamnito dno, je različno globok, večinoma 1 čevlj.²⁵² Ob suhem vremenu je skoraj povsod prehoden, ob dolgotrajnem deževju pa je razen čez most med Kosezami in Ilirsko Bistrico zaradi deročega toka neprehoden. Na-

rase toliko, da poplavi celo področje.«²⁵³ Zelo podobne ocene je vodotok deležen tudi pri opisu Jablanice in Zabič, le da je v višjem toku Reka ožja in globlja kot tik pred Bistrico in Kosezami.²⁵⁴

Iz Kosez je poštna cesta mimo Dolnjega Zemona in Male Bukovice vodila v Dolenje in Jelšane, od tam pa preko današnje slovensko-hrvaške državne meje v Rupo. Za vsa tri naselja opis navaja kamnite cerkve

²⁵¹ Natančna dolžina koraka (*Schritt*) ni znana, znašala je med 0,71 in 0,75 m. Prim. Hudelja, *Nemško-slovenski*, str. 801.

²⁵² Čevlj je meril 31,6 cm (Vilfan, *Prispevki*, str. 59).

²⁵³ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, zv. 3, Opisi, str. 170.

²⁵⁴ Prav tam, str. 171–172.

in hiše.²⁵⁵ Jožefinska vojaška izmera je na Bistriškem torej ugotavljala dobro stanje Reške ceste med Zagorjem in Rupo, druga poštna cesta mimo Podgrada, Račice, Staroda ter skozi Pasjak in Špajne bi, kot navajajo opisi, *zahটেvala malo popravil*,²⁵⁶ medtem ko je bila ostala prometna infrastruktura znotraj sekcije 229, kot, denimo, med Jasenom in Trpčanami²⁵⁷ ali med Gornjim in Dolnjim Zemonom ter Bistrice, primerna zlasti za lahke in kmečke vozove z volovsko vprego.²⁵⁸

Slabše ocene so bile deležne »steze« med Kuteževim in Podgrajami,²⁵⁹ na območju Brdca,²⁶⁰ Nove vasi pri Jelšanah, Fabcev, Malih Loč,²⁶¹ Sabonja, Harij, Tominja in Velike Bukovice.²⁶² Opisi dajejo slutiti, da bi lahko v komercialne namene uporabljali še poti iz Zabič preko Klane na Reko ter preko Veliškega Brda in Staroda v Istro.²⁶³ Glede stanja zgradb lahko ugotovimo, da so bile cerkve in hiše na Bistriškem grajene iz kamna, opis kot solidne gradnje izpostavlja grad in pristavo pri Jablanici,²⁶⁴ grad Podgrad²⁶⁵ ter mitnico in kapelo v Starodu.²⁶⁶ Slabše ocene sta deležna grad Gutnik pri Zabičah²⁶⁷ in grad Dolnji Zemon.²⁶⁸ Cesta, po kateri je leta 1728 potoval Karel VI., je vidna na detajlu zemljevida sekcije 229.

Kot zadnji vir v tem poglavju obravnavam zemljevid komercialne ceste iz Postojne do Reke,²⁶⁹ ki ga je Leopold Lieber, vodilni zemljemerec svoje dobe v deželi, po ugotovitvah Borisa Golca narisal okrog leta 1780.²⁷⁰ Za to študijo je Lieberjeva karta zanimiva tako zaradi dokaj natančnega načrta Trnovega, kjer je približno pol stoletja pred njenim nastankom prespal cesar, kot zaradi natančnega pregleda trase komercialne ceste, po kateri je visoki gost potoval. Medtem ko bo načrt Trnovega predstavljen v naslednjem poglavju, tu podajam komentar k načrtu ceste. Ta je iz Zagorja, kjer je cesar dvakrat obedoval (verjetno na tamkajšnji poštni postaji),²⁷¹ na ozemlje

današnje občine Ilirska Bistrica vodila v Knežak in nato skozi Šembije v Trnovo, ki za razliko od Florjančičeve karte iz leta 1744 nima več pošte.²⁷²

Pod jugozahodnim pobočjem griča trnovske cerkve je stal »četrti vmesni količek« (*vierter Mittelpflock*), ki je označeval 14.000 klafter oz. sežnjev oddaljenosti od odcepa Reške ceste s Tržaške ceste pri Postojni.²⁷³ Če je razdalja podana v dunajskih klaftrah, bi to pomenilo 26,5 km,²⁷⁴ kar približno ustreza dolžini današnje ceste med Postojno in Ilirsko Bistrico preko Knežaka.²⁷⁵ Cesta se je preko mostu čez potok Bistrica nadaljevala do carinske postaje (*bancal zohlant Kaseze*), kjer je zavila, nato s Koseškim mostom prečkala Reko in se nadaljevala skozi Koseze,²⁷⁶ Dolenje in Jelšane, preko današnje slovensko-hrvaške državne meje skozi Rupo²⁷⁷ in Lipo, kjer je bila naslednja poštna postaja, v že večkrat omenjeno Škalnico.²⁷⁸

Kje v Trnovem je prespal cesar?

Pregledani viri in literatura, vključujoč Bilčevo *Kroniko fare trnovske*,²⁷⁹ sicer izrecno ne navajajo, kje v Trnovem je v nočeh s 14. na 15. ter z 18. na 19. september 1728 prespal Karel VI., vendar lahko na podlagi Heintzeve navedbe, da je bilo »glavno bivališče« (*haubt-quartier*) v župnišču (*pfarrhof*) trnovskega župnika,²⁸⁰ z veliko gotovostjo sklepamo, da je cesar noč prebil prav tam. Heintz je namreč z istim izrazom označeval tudi druga poslopja, kjer je bil med potovanjem nastanjen cesar.²⁸¹ Poleg tega so bili Habsburžani že od Friderika III., natančneje, od leta 1492, patroni trnovske in drugih župnij na tedanjem Krasu.²⁸² Potemtakem sta bila trnovska župnija sv.

²⁵⁵ Prav tam, str. 173–174.

²⁵⁶ Prav tam, str. 173, 176.

²⁵⁷ Prav tam, str. 170–171.

²⁵⁸ Prav tam, str. 174–175.

²⁵⁹ Prav tam, str. 171–172.

²⁶⁰ Prav tam, str. 173.

²⁶¹ Prav tam, str. 175.

²⁶² Prav tam, str. 176–177.

²⁶³ Prav tam, str. 172–173.

²⁶⁴ Prav tam, str. 171.

²⁶⁵ Prav tam, str. 176.

²⁶⁶ Prav tam, str. 176.

²⁶⁷ Prav tam, str. 172.

²⁶⁸ Prav tam, str. 174.

²⁶⁹ Zaradi obsežnih cestogradenj v času Karla VI. se je takrat uveljavila delitev cest na komercialne in transke. Med glavne komercialne ceste, ki so jih razglasili leta 1726, je sodila tudi cesta iz Ljubljane v Trst z odcepom na Reko v Postojni (Zwitter, *Od zgodnjega kapitalizma*, str. 147; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 113–119). Na obravnavano cestno karto me je nesebično opozoril Igor Gardelin, ki se mu za pomoč najlepše zahvaljujem.

²⁷⁰ Gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*.

²⁷¹ Trenutno mi ni znan noben vir, ki bi poročal o tem, kje točno je Karel VI. obedoval na svojih postankih 14. in 19. septem-

bra 1728 v Zagorju. Vendar se spričo podzavljajenja pošte leta 1722 (gl. Bezljaj-Krevel, Pošta, str. 182–183; Zontar, Klinar in Hozjan, Razvoj poštne prometa) prav ta zdi najverjetnejša lokacija njegovega postanka. Na Lieberjevi cestni karti je zagorska *Posthaus* (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/525) označena s št. 88.

²⁷² SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526. Prim. Florjančič, *Deželopisna karta*. Splošno o pošti v Trnovem gl. tudi: Čeligoj, Poštna tradicija.

²⁷³ SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526.

²⁷⁴ Dunajski sežen ali klafter naj bi meril od 189,4 do 189,6 cm (Vilfan, *Prispevki*, str. 59).

²⁷⁵ Cesta skozi Knežak je bila glavna do leta 1867, ko je bila med št. Petrom (danes Pivko) in Trnovim zgrajena nova cesta (*Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 69).

²⁷⁶ SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526.

²⁷⁷ Prav tam, št. 3/527.

²⁷⁸ SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/528. Karel VI. se je v Škalnici ustavil 15. in 18. septembra 1728. Kot najverjetnejši kraj cesarskega kosila se zdi objekt, ki je na Lieberjevi karti označen kot *Altes Schloss*.

²⁷⁹ Bilc, *Kronika*, str. 35–117, 135–151, niti ne omenja potovanja Karla VI. leta 1728 niti ne navaja, da bi visoki gost prespal v trnovskem župnišču.

²⁸⁰ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 94v.

²⁸¹ Tako, denimo, v Kranju (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 70r), Ljubljani (prav tam, fol. 71r, 72v, 101v, 102v) in na Reki (prav tam, fol. 95r, 97r, 100r).

²⁸² Bilc, *Kronika*, str. 22–23, 36. O trnovski župniji sv. Petra in

Današnja Župnija Ilirska Bistrica, nekdanje trnovsko župnišče in »haubt-quartier« cesarja Karla VI. leta 1728 (Jurčičeva 29, Ilirska Bistrica, foto: Vanja Kočevar, avgust 2023).

Petra in župnišče z njo kot patronat deželnega kneza že s tega stališča primerna za cesarjevo nastanitev.

Trnovsko župnišče je bilo skupaj s svojim arhivom šestindvajset let pred prihodom visokega gosta, natančneje, 20. avgusta 1702, uničeno v požaru.²⁸³ Nekaj podrobnosti o požaru vsebujejo dopisi v arhivu kranjskega deželnega vicedoma z dne 22. februarja 1712, ki navajajo, da je trnovsko župnišče pogorelo z vsem pohištvo, gospodarskimi poslopji, živino in žitom vred, tedanjega župnika Nikolaja Solona (župnik 1678–1710),²⁸⁴ ki je ostal brez vsega premoženja, pa so iz goreče hiše rešili župljani tako, da so izdrli

mrežo z okna.²⁸⁵ Viri vicedomske provenience še razkrivajo, da je bilo župnišče, ki je bilo tedaj enonadstropna zgradba s petimi večjimi in manjšimi sobami, kuhinjo, kletjo in manjšim hlevom,²⁸⁶ še dvanajst let po požaru »skoraj popolnoma razpadlo«.²⁸⁷

Zato je kranjski deželni glavar verjetno na prelomu let 1711 in 1712 ocenitev stroškov prenove župnišča zaupal Janezu Jakobu baronu Raunachu in Francu Petru Lazariniju,²⁸⁸ ki sta v že omenjenih dopisih z dne 22. februarja 1712 menila, da bi obnovitvena dela lahko izvedli podložniki župnišča Trnovo ob pomoči kolegov iz vikariata Prem ter kaplanij v Knežaku in Parjah. Komisarja sta odločno zavrnila sleherne krivdne očitke na račun tedaj že nekdanjega župnika Solona.²⁸⁹ Deželni vicedom Franc Anton Lanthieri je 27. marca 1713 svetoval, naj novi župnik čim prej obnovi župnišče.²⁹⁰ Ugotavljanje, kdaj je do

Pavla gl. Höfler, *Gradivo, Primorska*, str. 106–111.

²⁸³ O požaru gl. Bilc, *Kronika*, str. 29, 34, 38; Vidrih, *Kratek zgodovinski oris*, str. 30. K trnovskemu župnišču so spadali tudi hlev, vrt, ki se je razprostiral okrog njega, ter polje z vinogradom pod župnijsko cerkvijo, ki se imenuje Videm (Bilc, *Kronika*, str. 31).

²⁸⁴ Boris Golec na podlagi Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 177, 180, 181–182 in 190, ugotavlja, da je bil Nikolaj Solon imenovan in ustoličen za trnovskega župnika leta 1678, medtem ko se v literaturi običajno omenja leto 1686 (Bilc, *Kronika*, str. 17, 28, 127; Vidrih, *Kratek zgodovinski oris*, str. 31–32). Solon se je župniji verjetno odpovedal leta 1710, gl. Smole, *Vicedomski urad*, 2. del, str. 331, 6. del, str. 191, 192–193; medtem ko se v literaturi običajno omenja leto 1712. Gl. tudi razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*.

²⁸⁵ Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 221, 226 in 230. O tem gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*.

²⁸⁶ Za opis poslopja gl. Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 229–230.

²⁸⁷ Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 199, 221, 226, zlasti 229–230.

²⁸⁸ Prim. oceno stroškov obnove v Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 221, 226.

²⁸⁹ Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 221, 226, 229–230.

²⁹⁰ Prav tam, str. 199.

Detajl trnovskega župnišča (Pfarhoff) z Lieberjeve cestne karte, nastale okrog leta 1780 (SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526).

obnove naposled prišlo, presega okvir te študije, z gotovostjo pa lahko sklepamo, da so se dela končala pred obiskom Karla VI. leta 1728.²⁹¹

V času cesarjevega obiska je trnovsko župnijo vodil novi župnik Janez Anton Spingarolli (ali Spignarolli),²⁹² ki ga je na to mesto imenoval sam Karel VI., verjetno septembra 1712.²⁹³ Spingarolli je župnijo prevzel potem, ko je bila od odstopa njegovega predhodnika Solona leta 1710²⁹⁴ nezasedena in se je zanj potegovalo še osem drugih kandidatov.²⁹⁵

Spingarolli je trnovsko župnijo vodil do svoje smrti leta 1758.²⁹⁶ Poleg tega je po nastopu službe novi župnik, kot rečeno, 6. maja 1713 sopodpisal župnijski inventar in urbar, edina do zdaj znana vira, ki omenjata Trnovo kot trg.²⁹⁷ Poleg župnika bi cesarja leta 1728 v župnišču lahko sprejel tudi tedanji kaplan in duhovni pomočnik Andrej Šajn (Šain), ki naj bi to funkcijo opravljal med letoma 1728 in 1730.²⁹⁸

V prejšnjem poglavju omenjena Lieberjeva karta Reške ceste iz okrog leta 1780 vsebuje tudi natančen

²⁹¹ Bilc, *Kronika*, str. 29, sklicujoč se na ljudsko izročilo navaja, da je bilo na novo pozidano župnišče pozneje povečano skoraj za tretjino.

²⁹² Gl. seznam *Fajmoštri in dekani trnovski, kolikor jih je znanih* (Bilc, *Kronika*, str. 17). O Antonu Spingarolliju zlasti prav tam, str. 28–29, 127. Gl. tudi: Vidrih, *Kratek zgodovinski oris*, str. 31–34.

²⁹³ Trditev se opira na cesarski odlok z 10. septembra 1712, v katerem Karel VI. kranskega deželnega vicedoma obvešča, da je Spingarollija imenoval za trnovskega župnika (Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 198–199).

²⁹⁴ Solonov odstop je sprejel cesar Jožef I. in o tem 12. oktobra 1710 obvestil kranskega deželnega vicedoma (Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 190–191). Za Solonov odstop se omenjata dva razloga, in sicer spor s tržaškim škofom, ki naj bi slabo ravnal z deželnoknežjimi župniki v svoji škofiji (prav tam, str. 191, 226), ter župnikova starost in zdravstvene težave, Solon naj bi leta 1712 štel 78 let (prav tam, str. 221).

²⁹⁵ Spingarollijevi konkurenti za položaj trnovskega župnika so

bili: Janez Gerličič, Franc Lovrenc Rome (favorit župljanov), Jožef grof Lanthieri, Franc grof Strassoldo, Volf Engelbert pl. Buset (Wuseth), Jurij Francišek (Franc) Ksaverij pl. Marotti, Dominik Culiani (Zuliani) in Karel Jožef baron Apfaltrer (Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 190–199). Izbor novega trnovskega župnika ni potekal brez zapletov in bi zaslužil posebno obravnavo.

²⁹⁶ Gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*. Prim. Bilc, *Kronika*, str. 17, 28–29, 127.

²⁹⁷ Valenčič, *Iz gospodarske preteklosti Bistrice*, str. 70; isti, *Iz gospodarske preteklosti Trnovega*, str. 43; Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 202. Gl. tudi razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*. Avgusta 1713 sta nastala tudi vizitacijski zapišnik o župniji Trnovo in izjava župnijskega odbora, ki navaja, da so trnovski župljani želeli, da bi bil morebitni vikar domačin, več njihovega jezika (Smole, *Vicedomski urad*, 6. del, str. 201–202).

²⁹⁸ Bilc, *Kronika*, str. 117, 128; Vidrih, *Kratek zgodovinski oris*, str. 34, 38.

načrt naselja Trnovo z vpisanimi hišnimi številkami in trnovskim župniščem pod številko 69.²⁹⁹ Vendar je ta vir, kot ugotavlja Boris Golec, manj zanesljiv, saj pet hiš med župniščem in župnijsko cerkvijo ni oštevilčenih.³⁰⁰ Poleg tega Golec na podlagi primerjav z jožefinskim katastrom in matičnimi knjigami ugotavlja, da je napačna tudi hišna številka 69, ki jo na karti nosi župnišče. Hišno oštevilčevanje se je namreč po uvedbi leta 1770 začelo na severnem delu Trnovega in se končalo na jugu naselja z župniščem kot zadnjim oštevilčenim objektom pod številko 74, ki je tudi prava hišna številka.³⁰¹

Sklep

Dedne poklonitve Karlu VI. leta 1728 so bile zadnji umestitveni obredi te vrste, ki so jih notranjeavstrijske dežele podale na svojih tleh. Po cesarjevi smrti leta 1740 se je naposled uveljavil trend opuščanja umestitvenih obredov v nekaterih deželah, ki se je komaj opazno začel pod Leopoldom I., nato postal opaznejši pod Jožefom I. in se po oživitvi umestitvenih obredov pod Karlom VI. v notranjeavstrijskih deželah uveljavil pod Marijo Terezijo. Znamenita vladarica je poleg ogrskega (1741)³⁰² in češkega kronanja (1743)³⁰³ namreč sprejela le spodnje- (1740) in zgornjeavstrijsko dedno poklonitev (1743).³⁰⁴ Od tedaj so dedne poklonitve potekale le v Spodnji Avstriji³⁰⁵ in se konec stoletja vrstile na Tirolsko. Obdržali so se tudi umestitveni obredi v Avstrijski Nizozemski,³⁰⁶ Lombardiji in Transilvaniji, poklonitve pa so bile izvedene tudi v novopridobljenih Galiciji in Bukovini.³⁰⁷

Nočna postanka Karla VI. s 14. na 15. ter z 18. na

19. september 1728 v Trnovem, ki ju je cesar opravil na potovanju med Postojno in Reko, sta po vsej verjetnosti prva cesarska obiska na območju današnje občine Ilirska Bistrica. Poleg tega velja omeniti, da je s cesarjem skozi obravnavane kraje potoval tudi njegov bodoči zet in cesarski naslednik, lotarinški princ Franc Štefan. Na podlagi korespondence med organi na Dunaju in v Gradcu s kranjskimi deželnimi stano- vi v Ljubljani lahko z veliko gotovostjo sklepamo, da je visokega gosta v Trnovem pričakal manjši kontin- gent vojakov, ki je moral tja prispeti že prej. Prav tako mu je dobrodošlico verjetno izrekel kateri od lokalnih plemičev, nemara pa tudi trnovski župnik Janez An- ton Spingarolli in duhovni pomočnik Andrej Šajn.

Kljub slabi oceni, ki jo je Johann Adam von Heintz v svojem potopisu namenil trnovskim na- stanitvenim kapacitetam in pomanjkanju vode, ki jo je bilo treba za potrebe dvora in vojaštva s čebri prinašati iz pol ure hoda oddaljene Bistrice, je dvor- ni knjigovodja po drugi strani pohvalil dobre ceste med Jelšanami in Bistrico, novim cestam med Vrh- niko, Gorico, Trstom in Reko pa skupaj z *via Ca- rolina* med Bakrom in Karlovcem nadel celo laskavi epiteton »polovičnega svetovnega čuda«. Trnovo je v času prvega vladarskega obiska poleg sedeža župnije pod cesarskim patronatom nemara še vedno uživalo status trga in je v naslednjem desetletju postalo tudi sedež pošte.³⁰⁸

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA – Österreichisches Staatarchiv
[FHKA] Finanz- und Hofkammerarchiv
[SUS] Sammlungen und Selekte, [HS] Hand- schriftensammlung des Finanzarchivs.
[HHStA] Haus-, Hof- und Staatsarchiv
[ÄZA] Ältere Zeremonialakten
[HA] Hofarchive, Privat- und Familienfonde,
[OMeA] Obersthofmeisteramt
[ZA-Prot] Zeremonialprotokolle.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko.
AS 1068 Zbirka načrtov.
AS 1097, Zbirka normalij.

²⁹⁹ SI AS 1068, Zbirka načrtov, št. 3/526. Gl. tudi Valenčič, Iz gospodarske preteklosti Trnovega, str. 44.

³⁰⁰ Gl. razpravo Borisa Golca v tej številki *Kronike*.

³⁰¹ Prav tam.

³⁰² Holčík, *Krönungsfeierlichkeiten*, str. 12, 38–48; Kočevar, Dedna poklonitev Avstrije, str. 129–131.

³⁰³ O tem Maur, 12. 5. 1743 – *Marie Terezije*, Kočevar, Dedna poklonitev Avstrije, str. 132–133.

³⁰⁴ Hisch, *Die Erbhuldigungen*, str. 104; Kočevar, Dedna poklonitev Avstrije, str. 133–155.

³⁰⁵ Spodnjeavstrijske dedne poklonitve na Dunaju so v 18. stoletju dobile novo vlogo prve velike ceremonije, ki jo je vladar opravil po prevzemu oblasti (Maťa, The Care, str. 50). Josip Mal, Poklonitev, je navajal, da je dvor od Marije Terezije dalje kranjskim deželnim stanovom nastop novega vladarja naznačil z okrožnico in povabilom, naj se določenega dne udeležijo slovesne sv. maše. Stanovi so kljub temu še leta 1790 poudarjali svojo pravico do dedne poklonitve (SI AS 2, Stan. II., šk 43, Erster Theil der ständischen beschwerde und wünsche, § 3). Za Štajersko prim. Gmoser, Die steirischen Erbhuldigungen, str. 272, 278–279. Dedne poklonitve so se v okrnjeni obliki vrstile po koncu napoleonskih vojn. Od tedaj dalje so se stanovske deputacije novim cesarjem poklonile na Dunaju, denimo v letih 1836, 1849 in 1917 (Mal, Poklonitev; Poklonitev vojvodine Kranjske; Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 47–49).

³⁰⁶ Van Gelder, Inaugurations, str. 176, 180, 182–184 (Tabela 6.1).

³⁰⁷ Maťa, The Care, str. 50.

³⁰⁸ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa PO- DOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800 (P6–0437) in raziskovalnega projekta Ambicije, karizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku (J6–2575), ki ju iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Za nesebično pomoč pri njegovi pripravi se najlepše zahvaljujem Borisu Golcu, Mihi Kosiju in Igorju Gardelinu.

ČASOPISI

Slovenec, 1917.

Wienerisches Diarium, 1728.

LITERATURA

Berning, Benita: "Nach altem löblichen Gebrauch." *Die böhmischen Königskrönungen der Frühen Neuzeit (1526–1743)*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2008 (Stuttgarter Historische Forschungen, 6).

Bezljaj-Krevel, Ljudmila: Pošta. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zv. 9. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995, str. 181–186.

Bilc, Janez: *Kronika fare trnovske na Notranjskem*. Ilirska Bistrica: Župnija, 2022.

Bonin, Flavio: *Belo zlato krilatega leva: razvoj severnojadranskih solin v obdobju Beneške republike*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 2016.

Bruckmüller, Ernst: *Avstrijska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2017 (Zgodovina držav in narodov, 7).

Čeligoj, Vojko: Poštna tradicija v Trnovem. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 123–128 (Zbirka Ilirske teme, 11).

Česnik, Nika: *Trgovina na Reki od 16. do 18. stoletja*. Ljubljana: (diplomsko delo), 2022.

Die Kaiser: 1200 Jahre europäische Geschichte (ur. Gerhard Hartmann in Karl Schnith). Wiesbaden: Marix, 2006.

Diem, Peter: *Die Symbole Österreichs. Zeit und Geschichte in Zeichen*. Wien: Kremayr & Scheriau, 1995.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*, IV. Theil. Laibach: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1876.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*, 4. zvezek, Župani in sodniki 1650–1785 (ur. Sonja Anžič-Kemper in Barbara Zabota). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2012 (Gradivo in razprave, 34).

Florjančič de Grienfeld, Ivan Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske* [Kartografsko gradivo]. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1994.

Gašperič, Primož in Šolar, Renata in Zorn, Matija: *Kartografski zakladi slovenskega ozemlja = Cartographic treasures of Slovenian territory*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020.

Gašperič, Primož: Stari zemljevidi ozemlja Slovenije. *Historični seminar* 13, 2018, str. 67–94.

Gmoser, Susanne: *Die Erbhuldigungen in Österreich unter der Enns 1564–1835. Bedeutungswandel oder Bedeutungsverlust?*. Wien: (diplomsko delo), 2010.

Gmoser, Susanne: Die steirischen Erbhuldigungen. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* 2, 2012, št. 2, str. 263–281.

Godsey, William: Herrschaft und politische Kultur im Habsburgerreich, Die niederösterreichische Erbhuldigung (ca. 1648–1848). *Aufbrüche in die Moderne: Frühparlamentarismus zwischen altständischer Ordnung und monarchischem Konstitutionalismus 1750–1850. Schlesien–Deutschland–Mitteleuropa* (ur. Ronald Gehrke). Köln: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, str. 161–177.

Golec, Boris: Karniolizacija: stranpot v slovenski etnogenezi?. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja Kočevar). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 147–197.

Golob, Andreas: Mediale Reflexionen auf Schritt und Tritt: Zeitungsberichterstattung über Habsburgerreisen im 18. Jahrhundert. *Habsburger unterwegs. Vom Barocken Pomp bis zur smarten Business tour* (ur. Renate Zedinger, Marlies Raffler in Harald Heppner). Graz: Leykam, 2017, str. 9–29.

Gröger, Roman Hans: Ausbau des Straßennetzes in der Habsburgermonarchie. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek, Herbert Hutterer in Gerald Theimer). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 163–168.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, Del 1. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Gülich, Ludwig von: *Erb-Huldigung, So Dem Aller-Durchleuchtigst-Großmächtigst- Und Unüberwindlichsten Römischen Käyser, Auch Zu Hungarn, vnd Böheimb König, etc. etc. Als Ertz-Hertzogen zu Oesterreich Josepho Dem Ersten, Von Denen gesambten Nider Oesterreichischen Ständen von Praelaten, Herren, Ritttern [...] auff den 22. deß Monats Septembris, Anno 1705 angesetzten Tag abgelegt [...]*. Wienn: Kürner, 1705.

Hahn, Daniela: *Zwei Besuche im österreichischen Litorale. Triest als Station der innerösterreichischen Erbhuldigungsreisen Leopolds I. 1660 und Karls VI. 1728*. Wien: (diplomsko delo), 2013.

Helmedach, Andreas: *Das Verkehrssystem als Modernisierungsfaktor. Straßen, Post, Fuhrwesen und Reisen nach Triest und Fiume vom Beginn des 18. Jahrhunderts bis zum Eisenbahnzeitalter*. München: R. Oldenburg Verlag, 2002 (Südosteuropäische Arbeiten, 107).

Hende, Fanni: The Hungarian Coronations of Charles VI and Leopold II and the Representation of Political Compromise. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York, Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 99–118 (Austrian and Habsburg Studies, 31).

Hengerer, Mark: Die Zeremonialprotokolle und weitere Quellen zum Zeremoniell des Kaiserhofes im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

- Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch* (ur. Josef Pauser). Wien: Oldenbourg, 2004, str. 76–93.
- Hisch, Heribert: *Die Erbhuldigungen in der Steiermark*. Graz: (doktorska disertacija), 1949.
- Historischer Atlas des Österreichischen Alpenländer*. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1929.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Holčík, Štefan: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava 1563–1830*. Bratislava: Tatran, 1992/2005.
- Holenstein, André: *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung 800–1800*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1991.
- Holz, Eva: Cestne povezave na Krasu od konca 17. do sredine 19. stoletja. *Kronika* 63, 2015, št. 3 (Iz zgodovine Krasa), str. 495–512.
- Holz, Eva: Die Habsburger in Krain. *Habsburger unterwegs: Vom barocken Pomp bis zur smarten Businessstour* (ur. Renate Zedinger, Marlies Raffler in Harald Heppner). Graz: Leykam, 2017, str. 31–43.
- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016.
- Južnič, Stanislav: Študij in znanost Ivana Dizma Florjančiča. *Bogoslovni vestnik* 70, 2010, št. 3, str. 379–389.
- Keysslers, Johann Georg: *Neueste Reisen durch Deutschland, Boehmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen*. Hannover: N. Foerster, 1751.
- Klemenčič, Matej: *Francesco Robba (1698–1757). Beneski kipar in arhitekt v baročni Ljubljani*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2013.
- Klezath, Hermann: Die heilige Krone von Ungarn ihre Heimkehr und Ausstellung im Schloss zu Kittsee im Jahre 1790. *Burgenländische Heimatblätter*, Band 74, 2012, str. 155–176.
- Koblar, Anton: Cesta čez Ljubelj in ljubeljski piramidi. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 3, 1893, št. 6, str. 218–226.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev Avstrije nad Anižo kraljici Mariji Tereziji leta 1743 v Linzu: prispevek k umestitvam Marije Terezije kot vladarice. *Marija Terezija: med razsvetljskimi reformami in zgodovinskimi spominom* (ur. Miha Preinfalk in Boris Golec). Ljubljana: ZRC SAZU, 2018, str. 123–161.
- Kočevar, Vanja: Ljubljana kot prizorišče dedne poklonitve cesarju Karlu VI. leta 1728: Raba javnih prostorov za vladarsko inscenacijo na primeru kranjske prestolnice. *Kronika* 70, 2022, št. 2, str. 285–306. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.2.03>
- Kos, Dušan: *V službi njenega veličanstva: politika in elite med Dunajem, Ljubljano in Trstom v zapisih Franca Henrika barona Raigersfelda (1697–1760)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 15).
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Legat, Franz Xaveri: Erbhuldigung in Krain im Jahre 1728. *Carniolia* 11, 1839, št. 16, str. 61–62; št. 17, str. 65–66; št. 18, str. 69–70.
- Leitner, C. G. von: Die Erbhuldigung im Herzogthume Steiermark. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, Heft 1, 1850, str. 98–136.
- Likovič, Josip in Bohinec, Valter in Dobre, Andrej in Golia, Ludvik Modest in Petru, Peter in Sedej, Ivan: *Zgodovina cest na Slovenskem*. Ljubljana: Republiška skupnost za ceste, 1972.
- Löwenthal, Jakob: *Geschichte der Stadt Triest*, Erster Theil, Triest von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1780. Triest: Literarisch-Artist. Abtheilung des österr. Lloyd, 1857.
- Mal, Josip: Poklonitev cesarju Karlu VI. v Ljubljani (Zgodovinski spomini). *Slovenec* XLV, 30. 1. 1917, št. 24, str. 1–3.
- Maťa, Petr: The Care of Thrones: A Plethora of Investitures in the Habsburg Composite Monarchy and Beyond from the Sixteenth to the Eighteenth Century. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York, Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 29–66 (Austrian and Habsburg Studies, 31).
- Maur, Eduard: 12. 5. 1743 – Marie Terezie: Korunovace na usmírenou. Praha: Havran, 2003.
- Mell, Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*. Graz, Wien, Leipzig: Leuschner & Lubensky, 1929–1930.
- Mikoletzky, Hanns Leo: Hofreisen unter Kaiser Karl VI. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 60, 1952, št. 1–3, str. 265–285.
- Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia in quattro volumi compresavi un Appendice di note illustrative*, Volume terzo: che abbraccia l'epoca dall'anno 1700 all'anno 1790. Gorizia: Premiata tipografia Paternolli, 1855.
- Nádudvar, Árpád Győry von: Kaiser Karl VI. und die Erbhuldigungen der niederösterreichischen Stände. *Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich*, NF 24, 1890, str. 82–96.
- Nared, Andrej: Kranjski deželni privilegiji (ročini): 1338–1736. *Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 36–67.

- Perizhoffer pl. Perizhoff auf Ehrenhaimb, Karl Seyfrid: *Erb-Huldigungs Actus im Hertzogthum Crain*. Gedruckt zu Laybach: bey Adam Friderich Reichhardt ..., [1739].
- Pokrajac Iskra, Ana: Stenske poslikave glavne dvorane gradu Križ pri Komendi. *Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800)* (ur. Mojca Ferle in Irena Žmuc). Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej, 2021, str. 280–297.
- Postojnsko okrajno glavarstvo: zemljepisni in zgodovinski opis*. Vrhnika: Galerija 2; Postojna: Občina, 2003.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 4).
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem, 17. stoletje*, Del 1: Od Billichgrätzov do Zanettijev. Ljubljana: Viharnik, 2014 (Blagoslovljeni in preletji, 4).
- Prinz Eugen und das barocke Österreich: Ausstellung der Republik Österreich und des Landes Niederösterreich, Marchfeldschlösser Schlosshof und Niederweiden, 22. April bis 26. Oktober 1986* (ur. Karl Gutkas). Wien: Kuratorium zur Veranstaltung der Ausstellung »Prinz Eugen und das barocke Österreich«, 1986.
- Puntschart, Paul: *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten: ein Verfassungs- und kulturgeschichtlicher Beitrag mit fünf Abbildungen*. Leipzig: Veit & Comp., 1899.
- Pust, Klemen: Beneško-osmanski pomorski spopadi na Jadranu v 16. stoletju. *Povijesni prilozi* 38, 2010, str. 97–133.
- Radics, Peter von: »Die pragmatische Sanction« und der krainische Landtag vom 19. Juni 1720. *Argo* 3, 1894, št. 1, str. 13–17.
- Rahten, Andrej: *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2016.
- Rausch, Wilhelm: *Die Hofreisen Kaiser Karl VI.* Wien: (doktorska disertacija), 1949.
- Redlich, Oswald: *Die Tagebücher Kaiser Karls VI. Gesamtdeutsche Vergangenheit. Festgabe für Heinrich Ritter von Srbik*. München 1938, str. 141–151.
- Reisp, Branko: Florijančičev veliki zemljevid Kranjske iz leta 1744 [priloga]. (Florijančič de Grienfeld, Janez Dizma): *Deželopisna karta vojvodine Kranjske*. Ljubljana, 1995, str. 7–20.
- Rohr, Julius Bernhard von: *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft Der großen Herren: Die in vier besondern Theilen, Die meisten Ceremoniel-Handlungen, so die Europäischen Puissancen überhaupt, und die Teutschen Landes-Fürsten insonderheit [...]*. Berlin: Bey Joh. Andreas Rüdiger, 1729.
- Rutar, Simon: Zur Schiffahrt auf der Laibach. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 5, 1892, št. 1, str. 65–82.
- Schreiber, Georg: *Habsburger auf Reisen*. Wien: Ueberreuter, 1994.
- Seitschek, Stefan: *Der Adel. 300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek et al.). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 63–73.
- Seitschek, Stefan: Die Erbhuldigungsreise 1728, Organisation und Durchführung. *Habsburger unterwegs. Vom Barocken Pomp bis zur smarten Businessstour* (ur. Renate Zedinger et al.). Graz: Leykam, 2017, str. 45–85.
- Seitschek, Stefan: Die Länder der Monarchie: Verwaltung und Finanzen. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek et al.). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 94–135.
- Seitschek, Stefan: Die Pragmatische Sanktion. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek et al.). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 235–239.
- Seitschek, Stefan: *Die Tagebücher Kaiser Karls VI. Zwischen Arbeitseifer und Melancholie*. Horn: Berger Verlag, 2018.
- Seitschek, Stefan: Geschichtlicher Abriss, *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek et al.). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 38–57.
- Seitschek, Stefan: Herrschaftsantritt. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek et al.). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 94–103.
- Seitschek, Stefan: Legitimizing Power? Inaugural Ceremonies of Charles VI. *Hungarian Historical Review* 10, 2021, št. 1, str. 35–72.
- Seitschek, Stefan: Person und Familie. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek et al.). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 14–37.
- Seitschek, Stefan: Verhandlungssache? Vorbereitungen zur Huldigung Kaiser Karls VI. in Linz. In *Festvorbereitung – Die Planung höfischer Feste in Mitteleuropa 1500–1900* (ur. Gerhard Ammerer in Ingonda Hanneschläger) [v tisku].
- Shaw, Trevor R.: *Foreign travellers in the Slovene Karst: 1486–1900*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804)*, zvezek 3 (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Znan-

- stvenoraziskovalni center SAZU; Arhiv Republike Slovenije, 1997.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol.–1747. Cerkevne zadeve*, 6. del. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997.
- Strohmeyer, Arno: *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vojn (ok. 1550–ok. 1650)*. Ljubljana: Založba / *cf., 2011.
- Strohmeyer, Arno: Vom Widerstand zur Rebellion. Praxis und Theorie des ständischen Widerstands in den östlichen österreichischen Ländern im Werden der Habsburgermonarchie (ca. 1550–1650). *Widerstandsrecht in der frühen Neuzeit. Erträge und Perspektiven der Forschung im deutsch-britischen Vergleich* (ur. Robert von Friedeburg), Zeitschrift für Historische Forschung, Beiheft 26. Berlin 2001, str. 207–243.
- Šorn, Jože: Modernizacija cestnega in vodnega omrežja v času od leta 1713 do 1830 na ozemlju današnje Socialistične republike Slovenije. *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*, 9, Razvoj prometnih zvez v panonskem prostoru do 1918. leta (ur. Vanek Šiftar in Janko Kuster). Maribor: Univerza v Mariboru, 1977, str. 59–86.
- Šorn, Jože: Zanimivosti z naših cest v 18. stoletju. *Kronika* 27, 1979, št. 3, str. 157–167.
- Štih, Peter: Ustoličevanje koroških vojvod. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zv. 14. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, str. 116–117.
- Štumberger, Miroslav: Brik. *Vojna enciklopedija*, 2. zvezek (ur. Boško Šiljegović et al.). Beograd: Radakcija Vojne enciklopedije, 1959, str. 70–71.
- Valenčič, Vlado: Iz gospodarske preteklosti Bistrice in Trnovega: Ob koncu srednjega in v začetku novega veka. *Bistriški zapisi* 1, 1980, str. 67–87.
- Valenčič, Vlado: Iz gospodarske preteklosti Trnovega v 18. stoletju. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 43–52 (Zbirka Ilirske teme 11).
- Valenčič, Vlado: Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane. *Kronika* 5, 1957, št. 3, str. 111–123.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes*. Laybach: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Van Gelder, Klaas: Eighteenth- and Nineteenth-Century Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy: Why Do They Matter?. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York, Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 1–28 (Austrian and Habsburg Studies, 31).
- Van Gelder, Klaas: Inaugurations in the Austrian Netherlands: Flexible Formats at the Interface between Constitution, Political negotiation, and Representation. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York, Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 168–197 (Austrian and Habsburg Studies, 31).
- Vidrih, Gabrijel: Kratek zgodovinski oris župnije Trnovo (danes Župnija Ilirska Bistrica). *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 23–42 (Zbirka Ilirske teme 11).
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: Od naseitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961 (1996).
- Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. *Zgodovinski časopis* 8, 1954, str. 27–86.
- Visočnik, Julijana: »Piramida« na Zgornjem Motniku in njen zgodovinski kontekst. *Studia Historica Slovenica* 18, 2018, št. 2, str. 371–391, 605.
- Vokáčová, Petra: The Bohemian Coronation of Charles VI and Its Hidden Message. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York, Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 143–167 (Austrian and Habsburg Studies, 31).
- Volčjak, Jure: Kranjski deželni privilegiji: 1338–1736: katalog razstave. *Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 80–157.
- Vrhovec, Ivan: *Die Wohllöbl. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach*. Laibach: J. Blasnik's Nachfolger, 1886.
- Zwitter, Žiga: Od zgodnjega kapitalizma do konca prve svetovne vojne: razvoj cest in cestnega prometa v novem veku od začetka 16. stoletja do leta 1918. *Ceste na Slovenskem skozi čas* (ur. Gregor Ficko in Sonja Eržen). Ljubljana: DRC, 2014, str. 141–237.
- Žontar, Majda in Klinar Vladimir in Hozjan, Andrej: Razvoj poštne prometa na Slovenskem od po-državljenja 1722 do 1918. *Pošta na slovenskih tleh* (ur. Andrej Hozjan). Maribor: Pošta Slovenije, 1997, str. 98–177.

KARTOGRAFSKO GRADIVO

Florjančič de Grienfeld, Ivan Dizma in Kaltschmidt, Abraham (1744). Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica, Jussu, Sumptu'que Inclitorum Provinciae Statuum geometrice exhibita. (dostopno na <http://www.dlib.si>).

SPLETNI VIRI

Allgemeine Deutsche Biographie

Arneth, v.: Karl VI. <http://www.deutsche-biographie.de/.html>

Ratzel, Friedrich: Keyßler, Johann Georg. https://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:Key%C3%9Fler,_Johann_Georg&oldid=

Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm.
<https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#0>

Duden

<https://www.duden.de/>

Maritimes Lexikon

https://www.modellskipper.de/Maritimes/maritime_Begriffe_Deutsch_Abschnitt_K/Kaik

Meyers Großes Konversations-Lexikon

<http://www.zeno.org/Meyers-1905/A/Hartschier>

Neue Deutsche Biographie

Braubach, Max: Karl VI. <http://www.deutsche-biographie.de/.html>

Pleteršnik, Maks: Slovensko-nemški slovar

<https://www.fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar>

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)

www.fran.si

Slovenska biografija

Andrejka, Rudolf: Raigersfeld. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi481370/#slovenski-biografski-leksikon>

Gašperič, Primož: Florjančič pl. Grienfeld, Janez Dizma (1691–okoli 1757). <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi189985/#novi-slovenski-biografski-leksikon>

S U M M A R Y

Trnovo parish house as a lodging for Emperor Charles VI on his way to receive the acts of hereditary homage (*Erbhuldigungen*) of the Inner Austrian provinces in 1728

The paper deals with two visits by Emperor Charles VI to the market town of Trnovo, now part of Ilirska Bistrica. In 1728, during a four-month journey, the emperor received the acts of hereditary homage (*Erbhuldigungen*) from the Inner Austrian provinces of Styria, Carinthia, Carniola, Gorizia and Gradisca as well as from the port cities of Trieste and Rijeka. The inaugural rites of the aforementioned lands only took place seventeen years after Charles VI, returning from Spain in 1711, assumed the leadership of the German branch of the Habsburg dynasty following the death of his elder brother and predecessor, Joseph I. In the patent of hereditary homage dated 20 March 1728, the “last male” Habsburg informed the provincial estates of Carniola that time and events had until then not allowed him to receive their inaugural rite.

While the Viennese court had already begun preparations for the emperor's journey in mid-February 1728, the emperor's wish to visit Rijeka as part of his journey to Inner Austria was first mentioned in the report of the second court conference, held on 3 March. Seven days later, the emperor's intention to visit Rijeka, along with the neighbouring town of Bakar, was confirmed in an order to the court officials who were on the spot to determine the exact route and prepare “suitable accommodation” for the emperor. Charles VI was the first emperor to receive the homage of this port town, and his visit to Rijeka also led to his travels through the territory of the present-day municipality of Ilirska Bistrica and his overnight stays in Trnovo.

While the emperor's accommodation was prepared by court officials in the provincial capitals and at various stops along the way, the provincial estates of Carniola provided the arriving court and military entourage with delicacies, provisions, forage, firewood, and even ‘good Italian and Vipava wine’. Although Charles VI travelled from Graz in Styria to the rest of the Inner Austrian lands with only a small part of his court, estimated at around 600 men, plus an unknown number of military escorts, this put a considerable strain on local food supplies. In early spring, Carniola therefore declared an export ban, which caused problems especially in Trieste and Rijeka, and prohibited any hunting activity in its territory until the emperor's departure.

Accompanied by Prince Francis Stephen of Lorraine, the emperor travelled through the area of Ilirska Bistrica in September, when on his return from Trieste he visited Rijeka and on the night of 14 to 15 September slept for the first time in the parish house in Trnovo. In his travelogue, the court accountant Johann Adam von Heintz criticised the local accommodation for the emperor's entourage and the lack of

water, which had to be fetched from Bistrica, half an hour's walk away. The travel writer had a better opinion of the new roads, both in the area of the present municipality of Ilirska Bistrica and in the wider region. On his return from Rijeka, the emperor stayed again in the Trnovo parish house on the night of 18 to 19 September and then travelled via Ljubljana to Graz.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)